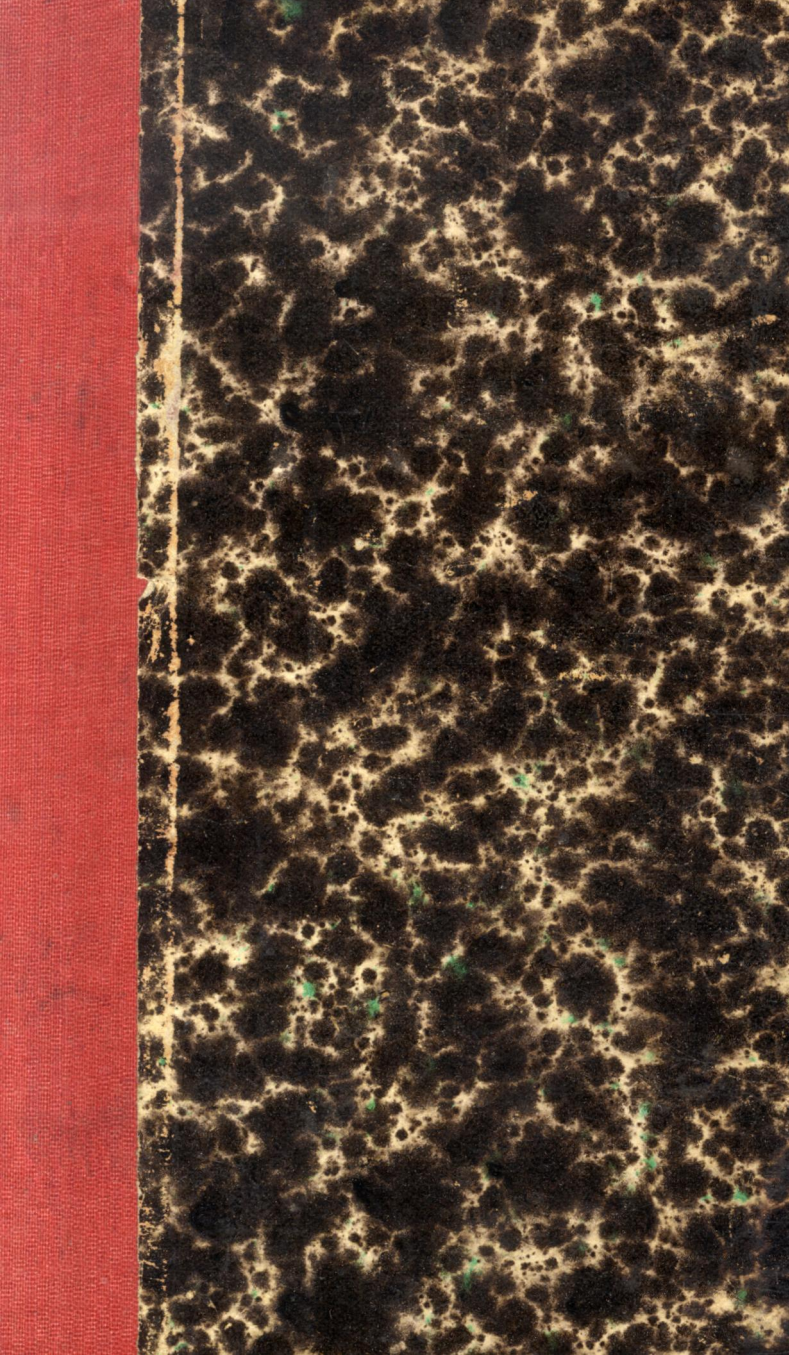

06

Франк
Темп.

ЙОГАН ВОЛЬФГАНГ ГЕТЕ

ГЕРМАН І ДОРОТЕЯ

ПОЕМА

в перекладі і з передмовою

Д-ра ІВАНА ФРАНКА.

Франк
Шерф

ЛЬВІВ, 1917.

Накладом „Всесвітньої Бібліотеки“ №. 7/8.

з друкарні наукового товариства ім. Шевченка.

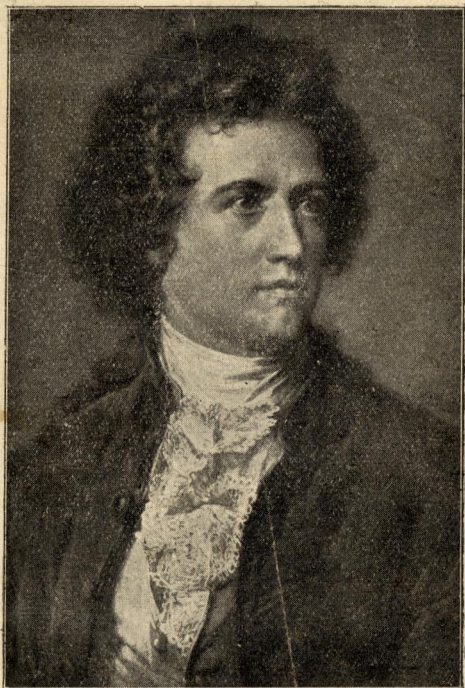
Львівська Обліг.
1917

Львівська Філія
Бібліотеки АН УРСР

~~653ф~~

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ II- 34448

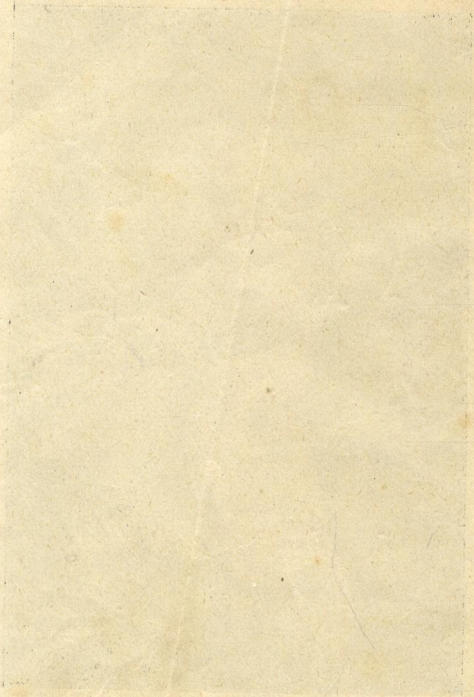
II
Ф/Г-440
1961

W. Goethe

ЙОГАН ВОЛЬФГАНГ ГЕТЕ

* 28. серпня 1749 р., † 22. марта 1832 р.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

ПЕРЕДМОВА.

Подаючи українській громаді безсмертну поему найішого німецького поета в перекладі на нашу мову, вважаю потрібним подати в отсій передмові деякі факти та свої уваги, що можуть придати ся для відповідної оцінки самого твору та мого перекладу.

Йоган Вольфганг Гете, роджений д. 28. серпня 179 р. в Франкфурті над Меном, прожив свій довгий та незвичайно плідний вік у незвичайно, як на письменника, корисних обставинах, що сприяли розвоєві його духа та його літературній і науковій праці, і вмер 22 марта 1832 р. у Ваймарі. Його довге життя можна поілити на кілька періодів, що зазначили ся такими або іншими життєвими пригодами та літературними творами. Перші літературні твори походять із часу університетських студій у Липську в рр. 1767—8; се були ді драми в французькім смаку „Die Laune des Verliebten“ і „Die Mitschuldigen“. По скінченню університету починаєть ся другий період його життя, його урядова кар'єра аж до покликання його до Ваймару (1768—1775). Сей період у його літературній діяльності зазначив ся такими творами романтичного характеру, як драми „Götz von Berlichingen“, „Clavigo“ та „Stella“ сантіментальною повістю »Терпіння молодого Вертера«. В тім періоді повстали також романтичні уривки »Магомета«, »Прометей« та »Фавста«. Третій період можна покласти на рр. 1775—1786, коли він вирушив у подорож до Італії. В тих роках, проведених переважно у Ваймарі при дворі тамошнього князя, він написав драми »Торквато Тассо«, »Еґмонт« та »Іфігенія в Тавриді« і простору повість „Wilhelm Meisters Lehrjahre“.

Від італійської подорожі, що тревала від вересня 1786 до червня 1788 р., починається новий період у житті Гете, в якому літературна праця його менша бемом, та за те робиться дозрілішою під впливом італійських вражень. Поет переробляє драми «Іфігенію», «Асса» та «Егмонта», пише «Римські елегії» та «Венеційські епіграми», видає друком першу частину «Фавста», бере участь у поході німецького війська на Францію 1792 р. і викінчує в наступному році збірник епопею „Reneke Fuchs“ у класичній формі на основі старо-німецького народного оповідання. Тісніші зв'язки з Шіллером, що заповнили рр. 1794—1805, можна вважати новою добою в житті та творчості Гете. Найвизначнішими творами цієї доби були: повість „Wilhelm Meisters Lehrjahre“, поема „Hermann und Dorothea“, збірка епіграм п. з.: „Xenien“, баллади, переклади Вольтерових драм „Mahomet“ і „Tancréd“ та драма „Die natürliche Tochter“. Остатній період у житті великого письменника обіймає рр. 1805—1832, в яких виходили найбільші його твори: Обидві частини «Фавста», повість „Wahlverwandschaften“, спогади з його життя п. з.: „Aus meinem Leben. Wahrheit und Dichtung“, опис італійської подорожі, збірка поезій „Westöstlicher Divan“ та повість „Wilhelm Meisters Wanderjahre“. Розуміється, крім тих визначніших праць Гете писав і видавав у різних публікаціях багато різнородних творів іршами й прозою, між якими треба згадати особливо переклад спогадів італійського золотаря Бенвенути Челліні. Надто був він невтомним кореспондентом і залишив по собі трохи-що не 100.000 листів, які з часом зібрано в окремому архіві його імені в Ваймарі.

Епічна поема Гете „Герман і Доротея“ написана була 1796 р., а вийшла друком у осені 1797 р. Її основою послужило невеличке оповідання, яке Гете вичитав десь у давніших часах, про еміграцію німецьких протестантів із Зальцбурга в початку XVII. в. Там між іншим оповідано факт, що коли емігранти переходили через одне місто, син багатого міщанина запитав одну дівчину, що йшла між емігрантами, чи не хотіла би служити в його вітця. Вона згодила ся. Він пішов до вітця, який давно

вже намовляв його, щоби оженив ся, і заявив йому, що хоче оженити ся з тою дівчиною; а як отець не позволить йому, то не буде женити ся зовсім. Отець, приятелі та священник віраджують йому, але він стоїть на своїм, поки вони не згодили ся. Тоді син приводить дівчину перед свого вітця не сказавши їй, що хоче взяти її за жінку. Отець питає її, чи вона хоче бути жінкою його сина, та вона ображаєть ся, добачуючи в тім питанню насміх над її бідністю. Тоді син вияснює їй усе і вона згоджуєть ся стати його дружиною¹⁾.

Се оповідання взяте з подій XVII. в. Гете переніс на події 1790 р., а власне на часткову еміграцію альзатських Німців, спричинену террором французької революції, з лівого боку Рену на правий. Головної основи оповідання автор не змінив, але розвинув її майстерно в ряді живих картин, ^{ві} поклав її на тлі світової події, великої французької революції з кінця XVIII. в. Ся революція, викликана економічними та соціальними хворобами всередині самої Франції, серед рівночасного стану духового життя французької інтелігенції, одержала могутню ідейну підвалину, що з місцевої французької події зробила її майже всесвітньою.

Не мавши в своїх початках ніякої національної закраски французька революція через те, що перекинула ся в своїм розвою через Рен та поза Альпи, причинила ся до розбудження почуття національної свідомости у Німців, Італійців та інших європейських народів. Памяткою того впливу французьких визвольних ідей на німецький народ являєть ся також отся поема Гетого, надихана здоровим патріотичним духом і почуттем моральної висшости німецького народа над французьким.

І в самого Гетого сей твір являєть ся першим твором не тільки національним, у контрасті до таких інтернаціональних творів, як: »Іфігенія в Тавриді«, »Торквато Тассо« та »Еґмонт«, але також наскрізь

¹⁾ Richard M. Meyer, Goethe (Geisteshelden, Eine Sammlung von Biographien, herausg. von Dr. Anton Bettelheim) Bd. XIII—XV. Berlin 1895, стр. 272.

патріотичним, яким не був прим. також на скрізь національний »Гец фон Берліхінген«.

Що Гете основою своєї національно-патріотичної поеми зробив німецьке міщанство надренської околиці, се зовсім природне супроти того факту, що він сам походив із того міщанства і жив, не вважаючи на своє високе суспільне становище, міщанським, і то досить скромним життєм. У його поемі не бачимо тогочасного німецького селянина, але міщанська сім'я, змальована в поемі, крім міщанського промислу займаєть ся також рільництвом, і може служити зразком того, як міг виглядати в тих часах заможний та освічений німецький селянин. У всякім разі міщанство було тоді в Німеччині і лишило ся й доси головним двигачем культури, науки та літератури. В містах Німеччини протягом ХІХ. в., під впливом величезного розвою новочасного промислу з одного боку та новочасних визвольних ідей з другого боку, виросла також нова сила — робітництво з його кооперативними та політичними організаціями, сила, про яку в поемі Гетого нема ще навіть жадного натяку. Так самого не знаходимо в тій поемі нічого такого, щоби вказувало на будучий величезний розвій мілітаризму в Німеччині, хоч кінцевий акорд поеми — промова Германа, в якій він виявляє свою готовість стати в обороні своєї вітчизни проти зовнішніх ворогів, свідчить про те, що Гете відчувавав потребу такої організації німецького народу, яка-б у разі потреби могла поставити »силу проти сили«, „Macht gegen Macht“.

Що до композиції поеми варто завважити, що вона складаєть ся з девяти пісень, яким автор дав подвійні титули, а власне перед кождим річевим титулом, що зазначає головну тему пісні, назву одної з девяти Муз, ось у яким порядку: 1. Калліопе — Муза епічної поезії, відповідно до епічної експедиції змісту поеми; 2. Терпсіхора — Муза танцю, відповідно до головної теми сеї пісні, в якій оповідаєть ся про стрічу Германа з Доротеєю і описано прикру сцену між Германом і його вітцем; 3. Талія — Муза комедії, відповідно до характеристики міщанства, а особливо алтикаря, по

троха комічної фігури в поемі; 4. Евтерпе — Муза ліричної поезії, відповідно до чутливої та зворушливої сцени між Германом і його матір'ю; 5. Полігимнія — Муза многоголосового співу, відповідно до характеристики юрби вигнанців та їх безладдя в поході; 6. Кліо — Муза історіографії, відповідно до характеристики французької революції та становища німецької людности супроти неї; 7. Ерато — Муза любови, відповідно до характеристики Доротеї, що являєть ся головною фігурою сеї пісні; 8. Мельпомена — Муза трагедії, відповідно до серйозної події поєднання між Германом і Доротеєю для звязку на ціле життя; 9. Уранія — Муза звіздяного неба, відповідно до щасливого закінчення поеми з виглядом на кращу будучину. Вже сам сей уклад показує, як глибоко обдумав Гете плян своєї поеми.

Не вважаючи потрібним вдавати ся в подрібний розбір сеї поеми, завважу тільки, що на мою думку Гете дав у ній своєму народови хоч і не національну епопею на подобу стародавньої »Пісні про Нібелюнгів«, бо такої епопеї в тих часах роздрібнення політичного життя в Німеччині не було можна сотворити, то все таки дав твір на скрізь реальний своїм змістом, наскрізь чистий і моральний своєю духовою атмосферою, наскрізь патріотичний тою любовю до рідного краю та тим мужеським почуттем гідности й вартости рідного народа, яким пронята вся поема, дав нарешті твір незвичайно високої літературної вартости, тим вищої, чим скромнійшою була основа поеми. Все те на мою думку запевняє Гетевій поемі не тільки невменшену й доси популярність серед німецького народа, але чинить її також коштовною перлою в скарбниці загальнолюдської літератури, та вчинить її, надію ся, також улюбленим, пожаданим та здоровим кормом духовим нашого українського народа.

Писано д. 20—21. січня 1913.

ГЕРМАН і ДОРОТЕЯ.

ПОЕМА З НІМЕЦЬКОГО НАРОДНЬОГО ЖИТТЯ
З КІНЦЯ XVIII. ВІКУ.

ТЕРМАН І ДОРОТІ

ГОДА 3 НИЧІН ОЛО НАГОДНОТО МІСТІ
І МІСТІ НАГОДНОТО МІСТІ

Вступна елегія.

- Отже се злочин би був, що вітхнув мене ген-то Проперцій,
Що Марціяль весельчак став побратимом мені?
Що старину не лишив за собою я плісняти в школі,
Що вона з Риму в життє радо зо мною пішла?
- 5 Що я змагаю що сил придивлять ся природі та штуці.
Жадне не здурить імя, не сліпить догма мене?
Що чоловіцтва в мені життєві конвенанси не змінять.
Що лицемірства я те-ж маску фальшиву відверг?
- 10 В блудах таких, які ти пильно в мені плекала, о Музо,
Тлум винуватить мене, тлум тільки бачучи в мні.
Навіть і ліпші нераз добродушні та прості хотіли-б
Бачити иншим мене. Музо, лиш ти мені вказ.
Ти лиш одна у душі моїй молодість свіжу
Все відновлявш, мені будеш по гріб відновлять.
- 15 Та помножи від тепер, о богине, старанність святую!
Ах, вже чуприна моя не так густа, як була.
Треба вінців, щоб инших дурить, чи себе хоч самого.
Адже й сам Цезар носив лиш із потреби вінець.
Як ти лавровий вінок призначила мені, хай на гильці
- 20 Він зеленіє десь там, потім гіднійшому дай!
Але сплети мені з рож ти вінець для домашнього вжитку;
Скоро як лїлія з рож блисне в мене сивина.
Огник, богине, роздуй, щоб варити на кухні чистенькій;
Амор полінца нехай граючись там докида!
- 25 І щоб вина у чарках не забракло! Ви, други розмовні,
Ви, одностумці, прошу! Вінці чекають і вас.
Вицем здоровлє того, що від назви Гомера відважно
Нас увільнив і нам те-ж ширші шляхи показав.
Хтож бо посмів воювать із богами, і хто із Гомером?
- 30 Та Гомерідом зістать, хоч-би останнім, не стид.

Тим-то послухайте сю нову пісню, і випиймо ще раз!

Хай і любов і вино й приязнь ваш слух підкупля!

Німців виводжу вам тут у їх тихій та скромній домівці,

Де близь природи живе людяно ще чоловік.

35 І хай провадить нас дух віршаря, який всім нам на радість

Славну „Люїзу“ свою з другом достойним звязав.

Також сумні образи сього часу кладу перед вами

Та перемогу бере смілість здорових племен!

Як що вам сльози з очей спів мій витисне, або приємність

40 Зродить в душі, притисніть щиро до серця мене!

Мудро розмовмось потім, бо кінець нас отсього століття

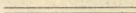
Мудрости вчить, бо кого доля не вчила ума?

І веселійше глядіть на минулі терпіння та болі,

Як що вам радісний дух зайвим явить не одно!

45 Много людей ми пізнали й народів; нехай-же пізнавши

Й власнеє серце всім нам втіху знання те справля.

І. Калдіопе.

Горе й співчуття.

- Ще я ніколи не бачив пустих таких вулиць та площі!
Місто мов вимів! Мов вимерло! Так і здається, що навіть.
І п'ятдесят із усіх наших жителів в ній не зістало.
Що то не чинить цікавість! Усякий біжить, так і гонить,
5 Щоб лиш глянуть на сумний похід оттих вигнанців бідних..
Хоч то до греблі, куди вони йдуть, буде добра милька;
Всі про то гонять туди у горячому пилі полудня.
Я би не рушив ся з місця, аби не глядіти на горе
Добрих оттих втікачів, що покинувши гарну надренську
10 Землю сюди переходять до нас, вратувавши хоч дещо
Свого майна та почерез щасливий закуток долини
Свої плідної та в її закрути гарні мандрують.
„Добре зробила ти, жінко, що сина ласкаво післала
Давши білизни старої йому їди та напиту дещо,
15 Щоб бідолахам подать; бо богатих річ — дарувати.
Якже-ж то їде хлопчисько! І як він огерами править!
Гарний на вигляд новий той візок! У йому вигідно
Можуть сидіти чотири особи й візник на кізлі ще.
Сей раз поїхав він сам. Як легенько скрутив там на розі!“ —
20 Так сидючи перед брамою дому у ринку вигідно
Мовив до жінки хазяїн гостинниці „Льва Золотого“.
Жінка-ж розумна собі та розсудна на те відказала:
„Я, то не радо дарую поношену тую білизну,
Бо вона дома придасть ся й за гроші її не дістанеш,
25 Як запотребить ся. Нині одначе дала я охоче
Не одну ліпшу штуку з помежи білизни й одежі.
Вчувши, що діти й старі поміж ними там голі мандрують..
Та чи мені ти простиш? Бо й твою я ограбила шафу.

А особливо халат твій, отой картановий, в індійські
30 Цвіти, тонкою, флянелею гарно підшитий дала я.
Вже він старий і потертий, а надто давно вийшов з моди“.

Але на се усміхнув ся добряга господар і мовив:
„Ніщо й казать, що шкода мені того халата старого
Він картановий, з індійського чистого шовку; такого
35 Вже не дістане тепер. Не носив я його вже, се правда!
Бо тепер мода пішла, тільки в сурдугі або в бекеші
Мусить ходити чоловік. Без чобіт не показуйсь нікуди!
Прогнано, наче за гріх, вовняні шапки та пантофлі“.
— „Глянь-но!“ — промовила жінка, — „ось деякі вже повер-
40 Що на той похід гляділи; мабуть він минув уже місто. [тають,
Глянь, як у всіх черевики в пилу, як їх лиця палають!
В кожного хустка в руках, аби піт із лица обтирати.
Я-б на видовище те ні-за-що не побігла дивитись ся
В спеку таку, та терпіти. Досить мені того, що скажуть“.

45 З натиском їй на отсе відмовляє тут добрий господар:
„Рідко буває погода така і жнива такі добрі.
Збіже звеземо сухе так, як сіно вже звезли щасливо.
Небо так чисте, не видно на ньому ні одної хмарки,
А від сходу вітрець холодком повіває приємним.
50 Вибралось геть на погоду і достигло вже жито аж надто;
Завтра почнемо вже жать, аби жниво зібрати богате“.

Підчас сих слів, побільшали ся юрби муштин і жіноцтва
Що через ринок ішли та до своїх домів поспішали.
Ось і проїхав назад зі своїми дочками похапно
55 На другу сторону ринку маючий сусід до свого
Дому нового, в відкритій кариті, змайстрованій в Ляндау.
Він у тім місті був перший купець. Оживило ся місто,
Бо многолюдне було, процвітало тут фабрик не мало,
Й промисли різні цвили, тому й людність зростала постійно.
60 Так то ся дружная пара під брамою дому сиділа
І забавлялась увагами про перехожих сусідів.
Та господиня поважна в кінці таке стала казати:
„Глянь, ось священник надходить, а з ним враз і сусід наш
Пан аптикар: може ті нам розкажуть усе те,
65 Що там видали і що самим бачить не дуже приємно“.

Дружно оба ті прийшли й привитали подружжя приязно
Сіли потім на лавки деревляні під брамою й порох
З ніг собі стали стирати та холод платком навівати.

- По обопільних привітах почав говорити найперший
- 70 Пан аптикар і сказав троха навіть сердито таке:
„Далебі, що за народ! І не ліпший, один від другого.
Кожний дивити ся рад, коли ближнього трафить нещастє.
Адже-ж збігаєть ся люд поглядіть на пожежу, що нищить,
Або на бідних злочинців, коли їх провадять на страту.
- 75 Ось і сьогодні всі йдуть поглядіти на вигнанців бідних,
На їх біду й не подума ніхто, що подібне нещастє
Може постигнуть його незабаром, або на будуще.
Ся легкодушність страшна, та лежить вона в людській при-
А благородний на те відзиваєть ся парох розумно, [роді“.
- 80 Він, хоч віком молодий, мужніх літ був окрасою міста.
Сей добрий знавець життя та того, що потрібно громадї,
Знаючи добре високою вартість писання святого,
Що поведінку людей відкрива нам і вдачу людськую;
Знав також добре досить і найліпшії світськії твори.
- 85 Сей і сказав: „Не ганю я людей залюбки лиш за те,
Що нешкідливий наклін, який даєть їм природа,
Бо, що ні розум, ні ум не потрафить, те часто
Робить щасливий наклін, що сильнійший від нашої волї.
Як би цікавість людей не тягла на могучі принади,
- 90 То, чи-ж пізнали-б вони, як то гарно уладжедо в світі
Бо спершу чоловік забажає нового, а потім
І позиточне робить почина невтомимо та пильно.
Врешті жадає добра, що його красить і підносить.
В юности другом йому наймилійшим була легкодушність.
- 95 Що небезпеку йому закриває і гоїть швиденько
Горя болючого слід, скоро тільки воно проминуло.
Певно, щаслив чоловік, у якого в дозрілому віці
Розум постійний розвивсь із такого веселого духа,
Чи то в щастю, чи то у біді рівноваги не тратить,
- 100 Він бо знай робить діло й повертає колишній шкоди“.
- Та господиня сейчас нетерпляче сказала ввічливо:
„Ось оповіджте, що там ви видали, на се я цікава“.
- „Тяжко“ — промовив на те аптикар, споважнівши „щоб
Веселість я відзискав після того, що там я дізнав ся. [скоро
- 105 І хто-ж сказати-би міг усе те різнородне нещастє!
Вже з далека ми побачили пил, іще заки прибули
В низ по леваді, бо похід з горбка на горбок непроглядно
Тяг ся і годї було хоч що-то серед нього пізнати.

- Та як на шлях ми зійшли, що провадить поперек долини,
110 Був ще гомін і тиск мандрівців і возів там великий.
Бачили ми ще на жаль їх не мало, тих вигнанців бідних
Від не одного могли ми почути про всі прикрости втеки,
І як то рад чоловік, що з життям хоч втіче з небезпеки.
Сумно було дивитись, як добро ріжнородне, що в домі
115 Троха заможнім стоїть на своєму місці, де треба, —
Добрий хазяїн усе те склада відповідно до вжитку, —
А тепер все на возах, на тачках понакидано в суміш,
Як що попало, коли довелось утікати поспішно.
Сито на шафі лежить, а на ньому покривало з вовни,
120 Постіль в кориті, на ній лежить зеркало плахтою вкрите.
Ах! небезпека така відбира всю розвагу людині,
Яку ми ось двацять літ тому бачили підчас пожежі,
Як не один річ безвартну хапав, а лишав дорогу.
Так і ті наші везлі, запопадно, але необачно
125 Річі нездалі, що лиш обтяжали волів їх і коней:
Ветхі дошки та бочки, гусятник та клітку порожну.
А за те діти й жінки ледво дишучи двигали звязки,
І клунки та коші повні річей ні-на-що нездалих.
Бо чоловік покида так не-радо хоча-б і останки,
130 Свого добра. Так тягла та юрба понихаючись шляхом,
В куряві та без ладу, в суміш. Сей мав слабі коненята
Й тяг помалійше, а той мав сильніші й спішив перегнати.
Крик піднімав ся нераз, як жінок та дітей де стиснули;
Де-де худоба ревла, або гавкали пси та стогнали
135 Старці та немічні, що на високих возах невидібно
Перепакованих на подушках посідавши, трясли ся.
Ось на край настипу враз із дороги зіпхнуте зблудило
Колесо скрипом важким, і у рів повалила ся фіра,
Перевернулась; і з розмахом з неї попадали люде,
140 З криком страшним покотили ся в рів, та без шкоди для себе.
Далі попадали скрині, та впали поблище до воза.
Справді, хто бачив, той в страху чекав, що людей тих нещасних
Під тягарем оттих скринь і тих шаф він побачить розбитих.
Так і лежав той розлапаний віз і безпомічні люде,
145 Бо інші йшли та тягли їх минаючи, кожний сквапливо
Дбав лиш про себе; юрба-ж всіх перла непереможно.
Ми поспішили туди і знайшли там хорих і старців,
Що вже в домах та в ліжках при життю могли ледви дер-
Але ось тут на землі потовчені стогнали й ридали [жаль ся,

- 150 Під жаром сонця тай ще дусячи ся у куряви хмарах“.
Зрушений сим відповів на се людяний справді господар:
„Коли-б їх Герман знайшов, покріпив і дав одіж!
Я не рад бачить таке, бо не мило дивить ся на горе.
Ми вже зворушені, як перша вість надійшла про те лихо,
- 155 Вислали сквапно десь-щось з достатків своїх, щоб хоч дехто
Міг там ратунок знайти, і на сьому були вже спокійні.
Та годі нам відновлять іще раз образи ті сумні,
Бо то в людській серця заповза надто скоро тривога,
З нею-ж у парі журба, що для мене ще гірша від лиха.
- 160 Прошу, вийдіть у затишний покій, в холоднійшу кімнату!
Сонце там не догріва й не доходить горяче повітре
Крізь грубі мурп. Матуся туди принесе нам скляничну
Зеленяку, при яким забуваєть ся всяка гризота.
Тут неприємно нам пить, бо брешуть мухи понад склянками“.
- 165 Ось і пішли вони там і потіху знайшли в прохолоді.
Обережно принесла господиня вино золотисте
В фляшці шліфованій та на підставці циновій блискучій,
Й зеленковатих „Римлян“, сі справжні чарки для вин ренських.
Так сидячи вони в трьох при блискучім столі забавлялись:
- 170 Круглий, брунатний був стіл і стояв на ногах він грубезних.
Брязнули зараз чарки пана дому та пароха дружно,
Та непорушно держав свою третій, немов у задумі.
Але господар візав його тут-же приятельським словом:
„Ну бо сусідо черкніть ся! Бог добрий на нас, від нещастя
- 175 Нас узберіг і надійсь, збереже ще й на далі від злого.
Хто-ж бо не зна, що від тої страшної пожежі, якою
Він нас так тяжко діткнув Він же постійно хоронить
Нас і втішає, як той чоловік, що власне око
Сам береже, що йому наймиліше з усіх частей тіла.
- 180 Чи-ж і на далі не мав-би Він нас берегти й спомагати?
Бо аж у хвилях біди видно добре, яка Його сила.
Мав би-ж Він знов то місто цвітуче, яке Він що-йно
З попелу двигнути дав, невсипущим, трудящим міщанам
І щедро благословив, дати знов з землею зрівняти,
- 185 І всю їх працю важку через те повернути у нівець?“
Легідно й втішно на се відповів добродушний священник:
„Кріпко держить ся лише сьої віри та думки такої,
Бо вона в щастю дає і розвагу і певність, а в горю,
Нас потіша, як ніхто й оживляє найкращу надію“.

- 190 Тут-же господар відрік те розумне мужеське слово:
„З подивом часто витав я ті хвилі широкого Рену,
Як було, їздячи в своїх ділах, я зближав ся до нього,
Все він здавав ся мені так великим, що дух ріс у мене.
Але і в думку мені не прийшло, що так скоро сей любий
- 195 Беріг стать мусить валом-заборолом супроти Французів,
А його ложе широке ровом, що їх мусить спинити.
Так то природа сама береже, бережуть нас хоробрі
Німці й Господь береже; хто-ж би глупо хтів тратити духа?
Вже потомились борці і усе супокій нам віщує.
- 200 О, коб у день той, коли в нашій церкві пожаданий здавна
Празник спокою весь люд обходити-ме, дзвони задзвонять,
Труби ревнуть й органи заграють до співу „Те Deum“,
Коби в той день і мій Герман, пан-отчику любий,
Зважив ся раз із якою коханою перед престолом
- 205 Стать перед вами, аби тее свято щасливе загальне
Також для мене було роковим для домашнього щастя!
Прикро мені, що юнак мій, що дома усе так діяльний,
Все поза домом такий нерішучий та дуже несмілий.
Мало охоти вчува між чужими людьми показать ся.
- 210 Ба, сторонить він навіть від дівчат молодих товариства
І від веселого танцю, якого вся молодіж так пожадає“.
- Так він сказав і надслухував, — вчувсь йому здалека тупіт
Коней біжучих і гуркіт коліс; і з великим розгоном
Віз загремів і пригнав із дороги до самої брами.
-

II. Терпсіхора.

Герман.

- Скоро лиш гарно збудований син увійшов до комнати, Глянув священник сейчас бистрим зором на нього; поставу Всю озирнув і його все поведенне враз проникливим Оком, що скоро з лица стан душі відчитати зуміє.
- 5 Тут-же всміхнувся і сказав по приятельськи щиро до нього: „Ось ти прийшов як не той чоловік! Ще ніколи тебе я Жвавим таким не видав, ні в очах твоїх блиску такого. Радісний ти повернув і погідний, як видно, дарунки Ти поміж бідних роздав і прийняв від них благословенство“.
- 10 Відповідь дав на те син супокійно та словом поважним: „Чи я похвально вчинив, — я не знаю; однак моє серце Так поступить наказало мені, як ось розкажучь вам. Мамо, ви довго барились, поки вибирали одежу — Ось чому ваш клунок досить пізно міг бути готовий —
- 15 Також і пиво й вино цакувалось страшно, поволи. Якже-ж нарешті я встиг через браму на вулицю в'їхати Супроти мене плила вже юрба горожан із жінками Та дїтворою, бо віддалив ся вже похід вигнанців. То-ж я чим скорше погнав у їх слїд до села, де, як чув я,
- 20 Мали вони спочивать і до завтра підночувати. Їдучи в напрямі тїм по новому гостинці нагнав я Віз величезний, що був із порядного дерева збитий; Два його тягнуть воли, найсильнїйші й найбільші в тїм краю, А біля них поступа певним кроком дівчина вродлива.
- 25 Довгим бучком поганя ті воли круторогі та дужі, То підганя, то спиня і поводить їх дуже розумно. Як угледїла мене та дівчина, зблизила ся звільна До моїх коней і так відїзвалась до мене: — „Не все так

- Ми бідували, як ось тепер бачите нас на тім шляху.
- 30 Ще я не звикла просить подарунку в чужого, що часто
Дуже нерадо дає, аби тільки убогого збуť ся.
Але потреба притисла мене говорить. На соломі
Тут у полозї лежить багатого власника жінка,
Що їй віз та воли та саму вагітну я заледво
- 35 Спасла. Спізнали ся ми, і вона ледво дише, та голе,
Вроджене ось що дитя коло груди своєї тримає;
Наші не много-би їй помогли, хоч-би ми їх дігнали
Тут у найблищім селї, де думаєм ніч ночувати;
Надто боюсь, що вони вже минули село те в походї.
- 40 Як що ви тут із сусідства, то нам допоможіть нещасливим“.
Так ось сказала вона, й на соломі блїда поліжниця
Встала й на мене глядїть почала, я-ж промовив на тее:
„Дїйсно до добрих людей промовляє нераз дух небесний,
Що вони чують біду, що нещасного брата постигла.
- 45 Бо отсе мати менї прочуваючп вашу потребу
Звиток дала, аби ним приодїти, в кого брак одежі.
І розв'язавши шнурок я подав їй халат той батьківський
І полотно й сорочки і все те, що дала менї мати.
А вона втїшно рекла: „Лиш щасливий не вірить, що чуда
- 50 Дїють ся ще й до тепер. Бо лиш в злиднях нам можна пізнати
Руку Господню, котра на добро людей добрих наводить.
Те, що зробив через вас Він для нас, хай і вам самим зробить!“
І я побачив, як та породїлля утїшно глядїла
На полотно, перед вїм-же за мягку флянелю хапала.
- 55 „Ну, поспїшаймо тепер“ — рекла дївчина до поліжницї, —
Там до села, де стоїть уже наша громада і ніч заночує;
Там постараю ся я про всїлякі дїточї потреби“.
Поздоровивши мене вона ще раз сказала: „Спасибї!“
Потїм пігнала воли; віз поїхав, та я ще лишив ся,
- 60 Здержавши конї, бо щось менї в серці двоїлось, чи маю
Зараз рушати до села, поганяючи скорими кїньми,
Страви там пороздїлять поміж решту народа, чи може
Все тут дївчинї віддати, аби там роздїлила по правдї.
Зараз у серці моїм я рішив ся й поїхав
- 65 З легка за нею й дігнав і промовив до неї живенько:
Дївчино добра, менї дала мати не тільки полотна
Ось на сей віз, аби чим було голому стати в потребі;
Але ще й страв додала та напоїв усяких; чимало

Всього того в мене тут напаковано в моєму возі.

70 Ось я й надумав тепер в твої руки віддати всі ті дари,
Так я здасть ся сповню припоручення тєє найкраще.
Ти роздаси все як слід, я-ж давав-би лиш куди попало-б“.
Тут відповіла вона: „Порозділюю дари сумлінно
Тай потрібнішим лиш дам і буде у них радість із того“.

75 Так то сказала вона. А я скоро зачав відчиняти
Скрині на возі, дістав з них шинки ті тяжкі й цілі хліби
Потім фляшки із вином, далі з пивом і все передав їй.
Радоб я дав їй ще більш, — та порожні були уже скрині.
Все те зложила вона у ногах поліжничі й погнала

80 Далі, а я отсе повернув з кіньми своїми до міста“.

Як лише Герман скінчив заговорив сусід говірливий
І відозвав ся ось як: „О, щасливий, хто в днях сеї втеки
Та заворушень лиш сам супокійно жиє в своїм домі,
І кому жінка з дітьми знай не тулять ся з жахом до боку!

85 Чую щасливим себе! Нї защо не хотїв-би я батьком
Звать ся тепер і журбу поносить за дітей та за жінку.
Часто про втеку вже я промишляв і найкращії річі
Понакував золоті ланцюшки ще покійної мами,
Також срібло стареньке; з якого досіль не спродав я нічого.

90 Певно, багато ще там таких річей, що їх сховаєш.
Навіть квітки й корінці для ліків, позазбирані пильно
Стратити я би не рад, хоч товар се не дуже коштовний.
Коли-б провізор зістав, я пішов-би із дому спокійний,
Щоб лиш готівку спасти й своє тіло, то все найважнїше

95 Спас-би я, бо одинцем втікати людині найлекше“.

„Годі сусїдо“, — сказав на се з натиском молодий Герман, —
„Думаю зовсім не так і догану даю вашій мові.
Що-ж варт такий чоловік, що в нещастю і в щастю про себе
Думає тільки, нї злиднів нї радості він поділити

100 З иншим не зна і в душі не вчува себе здібним до сього.
Я би скорійш, як коли, тепер жінку узяти рішив ся;
Много бо добрих дівчат потребує опіки та мужа.

Жінка-ж потрібна й йому для розради в нещастю та горю“.

З усміхом батько відрік: „От се любо від тебе почути!

105 Слів таких мужніх я чув не багато ще досіль від тебе“.

Але слова ті в ту-ж мить добра мати підхопила скоро:
„Сину, ти правду сказав! І ми родичі в тім дали приклад.
Ми бо побрали ся те-ж не в веселу годину; злучила

Нас навпаки до віку найсумнійша година обоє.

- 110 Рано було в понеділок — тямую гаразд; бо у день попередній
Вибух страшний той пожар, що все наше місточко знівечив.
Двацять літ тому тепер; так як нині була се неділя.
День був сухий та палкий і води було обмаль у місті.
Люд на проходах увесь, у святочних одежах убраний,
115 Порозходив ся до сіл по шинках та млинках довколичних,
Як загоріло ся щось в кінці міста; пожежа погнала
Швидко по вулицях скрізь і сама собі продув творила
І запалали стодоли, наповнені зібраним збіжем
І загоріли всі ulиці аж до базару; і мого
120 Батька сусідній дім геть погорів і отсей те-ж спалив ся.
Мало що ми вратували всю нічку смутна я сиділа
Перед місточком на вигоні, скринь та ліжок стережучи.
Та наконєць мене сон ізнеміг; як збудив мене в ранці
Ранішній холод, що все перед соняшним сходом буває,
125 Бачила дим я і грань і високії комини й мури.
Стисло ся серце моє, але сонце знов якось гарнійше
Ані-ж звичайно зійшло, і відвагу навіяло в душу.
Скоро підняла ся я, бо на місце схотіла поглянуть,
Де знаходив ся наш дім і чи там вратували ся курп.
130 Що я любила над все; бо дитяча була моя вдача.
А коли пішла я туди через подвіря дому й руїни,
З другого боку ти надійшов і глядів на тім місці
Свого коня, що загиб у пожежі у стайні; ще тліли
Бальки над ним; не було серед звалищ коня ні позначки.
135 Так ми стояли сумні проти себе в задумі глибокій,
Бо вже упала стіна та, що наші подвіря ділила.
І несподівано ти взяв за руку мене та промовив:
„Лізь! звідкіль ти тут? Ходи геть, бо спалиш ще підошви!
Бо туди ще скрізь грань і палить мені чоботи грубі“.
140 Потім підняв ти мене й переніс через власне подвіре
Там, де стояла ще брама отта кам'яна зі склепінням
Так, як стоїть і тепер — лиш сама із усього лишилась.
Там посадив мене й став цілувать, а я-ж боронила.
Але на се ти сказав мені дружно значучее слово:
145 „Бачиш, згоріли доми. Поможі мені мій збудувати,
А твою батькови, я допоможу його дім поставити.
Незрозуміла однак я тих слів, аж післав ти до батька
Мойого маму свою і звершилось між нами подружжє.

- З радістю нині ще я ті недогарки бальків згадаю
150 І той схід сонця такий пречудовий усе ще я бачу...
Сей бо день дав мені мужа, а перші ті хвилі руїни
Страшні в юних літах мені сина дали дорогого.
Тим то хвалю се тобі, любий Германе, що ти з довірем
Дівчину також згадав у часі тім, таким невідрадім
155 І не жахаєш ся взять її в пору війни та руїни“.
- Зараз на теє отець відізвав ся і живо промовив:
„Дуже похвальні думки і правдива зовсім та подія,
Що ти, матусю отсе розказала, бо все так і сталось.
Але що лініше то лініше. Не кождому так випадає
160 Розпочинати на ново цілий свій захід та доробок,
І не повинен-же кождий отак, як ми гарувати.
О, як щасливий отой, кому батько і мати готовий
Лишать вже дім повен всього добра, а він тільки щастем
Може вкрасити його. Починають усе трудно, найпаче-ж
165 Дім починають, бо всього чоловік потребує, а все те
День в день дороще, а ти міркуй лиш, де гроші добути.
Маю надію, що й ти любий Германе, нам незабаром
Суджену в дім приведеш, а до неї ще й придане гарне.
Адже статочний муж все і дівки багатой гідний;
- 170 Тай благодать немала, коли враз із коханим подружжєм
Всяке хосенне добро в дім прийде, в кошах та у скринях.
Адже не даром рік в рік приготує мати для доні
Звої тонких полотен рушників та білизну хорошу,
Родичі хресні дають у дарунку їй срібну посуду.
- 175 Батько-ж у скринці своїй відклада золотії дукати,
Щоб могла доня колись тим добром і дарунками тими
Врадувать хлопця того, що візьме її з поміж всіх інших.
Знаю, як любо жінці, коли в домі свого чоловіка
Бачить у кухні і скрізь по покоях усе своє власне,
- 180 Власним біллем накрива і столи і подружню постелю,
Тільки посагну я рад в своїм домі невістку витати,
Бо не посагну в кінці почне муж зневажати, слугою
Стане вважати її, що прийшла з клунком у господо.
Хвиля кохання мине і муж робить ся несправедливим.
- 185 Так синку, ти-б мені втіху зробив на старість велику,
Як-би невістку нам припровадив до дому гарненьку
Тут з сусідства, ось хоч-би із того зеленого дому.
Пан його справді богач, торговля в нього й фабрик чи-мало“.

- Все багатіє день в день, бо купцєви все зиски приносить.
- 190 Три в нього донечки, їм самим тільки прийде весь сей маєток.
Найстарша, знаю се вже, є заручена, але молодша
І наймолодша — обі ще свободні і може не довго.
Я-би на місці твоїм уже досіль не гаючись довго
Взяв був із них котру будь, так як маму твою без вагання“.
- 195 Скромно на те відповів нетерпливому батькови Герман:
„Дійсно, і я так бажав, як і ви одну з дочок сусіда
Вибрати. Адже-ж ураз ми зростали й учили ся в школі,
Бавились враз на торзї біля студні дітьми ще малими
Й часто я їх боронив від хлопчачої псоти й пустоти.
- 200 Та се давно вже було, підростаючи люблять дівчата
Дома сидіть і забав свавільнійших тепер уникають.
Певно виховані добре вони. І не раз по старому знакомству —
Я заходив у їх дім, як і ви собі сього бажали.
Але ніколи мені не було в їх товаристві втіхи;
- 205 Все я там мусів зносить, як вони на мені щось ганили.
Сурдут за довгий на мені, то грубе сукно, або краска
Надто негарна, не так завите волосє, як треба.
Врешті надумав ся я пристроїть ся так само, як тії
Купчики, що там у них все в неділю у гості приходять
- 210 І пів шовкові на них накидки тріпочуть ся в літї.
Скоро збагнув я однак, що вони собі з мене глузують;
Се заболіло мене, — почув я уразу; тим більше
Жалував я, що вони знехтували сю добрую волю,
Що мав до них я, найбільш до найменшої з них, Маріянки.
- 215 Оттак пішов я до них у останній великдень у гості,
Вбраний у сурдут новий, що тепер там висить у шафі
І уфризований був, як і всі паничі містовії.
Скоро лише я війшов, вони в регіт усі, я одначе
Сього до себе не брав. При п'яніні сиділа Мар'янка
- 220 Батько присутний був і слухав рад, як співали дівчата,
І одушевлений був та в гуморі. Я слухав, та дещо
Не зрозумів, що було в тих піснях, лиш багато співали
Там про Паміну якусь, тай іще про якогось Таміна.
То-ж не хочючи нічим бути між ними, коли вже скінчили,
- 225 Я запитав ся про текст, хто такі, ті обидві особи?
Всі замовчали на се і всміхнулись лиш батько промовив:
„Правда, приятелю мій, що ти знаєш лиш Адама й Еву?“
Тут уже порснули всі і засміялись в голос дівчата,

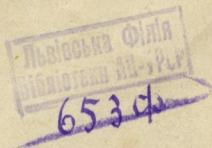
- Реготались паничі, а старий аж за пузо держав ся.
230 З сорому я опустил капелюх, а хихотання тихе
Далі тривало, хоч щось вони там і співали і грали.
Зі стидом до дому я втік і вернув ся ображений дуже,
Сурдут у шафу поклав, а волосє геть розкучерявив
Пальцями тай присягнув не вступать більше в тії пороги.
235 І мені й досіль не жаль, бо гонорні вони та без серця.
І зачуваю, що в них я ще й досіль зову ся Таміно“.
- Мати сказала на те: „Та не слід тобі, сину, так довго
Сердить ся на дїтваків, бо всі троє іще вони діти.
А Маріянка не зла і до тебе була все прихильна:
240 Вчора про тебе мене ще питала. Ту взять ти повинен!“
- Але подумавши син відказав: „Нї, не йде! Ся зневага
Надто глибоко в серце вїлася менї. Нї защо не хтїв-би
Я при клявірі її ще раз бачить і спів її слухать“.
- Але зірвав ся отець і промовив гнївними словами:
245 „Мало потїхи мені з тебе, сину! Я все говорив се,
Як лиш до коней ти мав і до праці пильної охоту:
Те, що в заможнїх людей роблять слуги, й ти робиш,
А рївночасно отець мусїв жити неначе без сина,
Щоби на славу йому показати ся вмїв між мїщанством.
250 Так мене й мати твоя ще колись пустим словом дурила,
Як тобі в школі не йшло, нї читать, нї писать анї вчить ся
Так, як се иншим ішло, і ти все засїдав як останній.
А вже-ж; се все так бува, коли в серці своєму не має,
Почуття чести юнак і не хоче зістать чимось вищим.
255 Як-би мій батько був дбав так за мене, як я ось за тебе,
В школу мене посилав і наймав мені вчителїв добрих,
Певно не був-би я тим, чим тепер хазяїн трактїєрнї“.
- Але піднявши ся син до дверей наближаєть ся мовчки
Звільна й без шуму; та в тїм з пересердя отець погукує
260 Вслід за ним: „Ну, ну йди геть! Знаю добре твою я упертїсть!
Йди й господарство веди, аби я не сварив на тебе;
Але не думай лише, що ти зможеш мужицьку дївчину
В дїм як невістку ввести, якусь ступу-простачку!
Довго я жив між людьми й поводити ся з ними я вмїю
265 Вмїю гостити панів та їх пань, що вдоволені завше
Звідєсь виходять; чужим вмїю також схлїбляти приязно
Але також наконєць мусить до мене і невістка
В дїм увійти і мій труд довголітній мені всолодити.

І на клявірі хай грає, щоб в домі моїм що найкращі
270 І що найліпші з міщан на охоту веселу збирались;
Як по неділям бува у сусіда“. Та тут син легенько
Клямку потис і отак ледви чутно вийшов із кімнати.

III. Т а л і я.

Горожани.

- Так то уйшов там несміливий син від горячої мови,
Але отець говорив іще далі в початому тоні:
„Як в чоловіці нема чого, то сьогó й не добудеш із нього.
Так і мене ледво чи коли втішить доповнення того,
- 5 Що я бажав, аби син не такий був як батько, лиш лінший.
Бо чим булиб дома, чим булиб міста, як-би кождий
Все залюбки не гадав що має вдержать, відновити
І поліпшити також, як учить нас пора й заграниця.
Та-ж чоловік не повинен мов гриб той з землі виростати
- 10 Й скоро на місці зогнить, в тім самім, що його виростило,
Не полишивши сліду ніякого, діяльної праці.
Адже-ж по домі як стій се пізнати, який пан у ньому,
Так як в місточко вийди й зараз можеш судить про началь-
Бо де валить ся вежа, осипають ся мури, в окопах [ство.
- 15 Повно смітя, і по всіх вулицях, скрізь валяєть ся нечисть,
Де з місця вивалив хтось каменюку й назад не управив,
Попрогнивали крокви та нової підпори даремно
Дім дожида, там уже звісна річ: в місті кепська управа.
Бо де з гори раз у раз не діла чистота та порядок,
- 20 Там привика міщанин дуже легко до бруду й недбальства,
Як привикає жебрак до дрантивого свого лохміття.
Тим то й бажав я собі, щоби Герман удав ся в дорогу
На якийсь час та бодай обіздрів собі Штрасбург та Франк-
Мангайм привітний також побудований рівно та гарно, [фурт,
- 25 Бо хто великі міста такі чисті побачить, той буде
Дбати потім і своє, хоч маленьке місточко вкрасити.
Чи-ж не хвалить чужинець і у нас ті направлені брами,
І побілену вежу та порядно відновлену церков?
Чи-ж не хвалить усяк і наш брук й канали многоводні,
- 30 Криті й розділені так, що безпеку й користь приносять,

- Так, що пожежу сейчас з першим вибухом можна вгасити?
І чи-ж не сталося те все після тої страшної пожежі?
Був будівничим шість раз я у радї й здобув я похвалу
Й щиру подяку за те від усіх горожан, що охїтно
- 35 Й пильно сповняли все те, що я радив і плян довершили
Чесних мужів, що його уложили, але не скінчили.
Так усі радні в кінці до роботи набрали охоти;
Всі вони дбають тепер і будову гостинця нового
Вже ухвалили, що нас з головним має трактом злучити.
- 40 Але бою ся, не так буде молодїж вже поступати,
Бо одні думають лиш про марнії забави та строї,
Інші-ж пильнують домів й не злазять, сказать так, із печі.
І я боюсь, що таким також Герман мій буде на завше“.
І відповіла на се господиня розумна та добра:
- 45 „Все ти, татуню, таки проти сина був несправедливий, —
Та таким робом найменш тобі добре бажання сповнить ся,
Бо ми не можем дітей урабляти по замислам своїм;
Так, як їх Господь нам дав, так слід їх держать і любити.
Виховать їх як найліпше й дать кожному з них свою волю.
- 50 Бо один має такі, другий іншії дари з природи;
Кождий ужити їх рад і по своєму вживши щасливо,
Може і добре прожити. І не лай менї Германа більше!
Бо я се знаю, що він варт тих дібр, які в спадку дістане,
Буде порядний хазяй і взорець для селян і міщанства
- 55 Тай і в нарадах, се знаю я добре, не буде послїдний.
Але сварнею день в день та докорами ти бідоласї
Смілість вбиваєш в душі так, як ти учинив се й сьогодні.“
І вона вийшла як стій із кімнати й побігла за сином,
Щоб відшукати його та потїшити словом сердечним
- 60 Знов, бо він добрий був син і заслугував вповнї на тее.
З усміхом — скоро вона відійшла — сказав батько такеє:
„Дивний народ ті жінки, зовсїм так наче діти малїї!
Кожда жиє тільки так, як самїй усе їй до вподоби.
Ти-ж тільки завше хвали і за все її гладь по головцї.
- 65 Раз на все правда оте, що стареньке говорить прислівє:
Хто не ступа наперед, той ступає назад. Так і буде“.
Але на те аптикар відповів і промовив розважно:
„Радю се й я признаю вам, сусїдо. Я й сам оглядаюсь
В одно за ліпшим, щоби лиш нове та не було дороще.
- 70 Та не богато хїсна, коли грошей в кого не богато,

Дбать усе та працювать, направлять у нутрі та поверха? ✓
Дуже вже тісно міщанам; хоч як вони й знають, що добре й
Та не досягнуть ніяк, бо кипення бач, не вистачає, [корисне,
А за багато потреб, і так щось його все зупиняє.

75 Дещо й я був-би зробив, але хто не злякав ся-б видатків
На такі зміни, а ще у часах небезпеки такої?

З давна всімався мені домик мій у веселій одежі,
З давна ясніли також із великими шибамі вікна.

Але хто може з купцем порівнять ся, який крім маєтку

80 Знає дороги також, як усе що найліпше дістати?
Гляньте лишень на той дім проти нас! Він новий, як чудово
Там на зелених полях відбивають ся білі прикраси
Шибі у вікнах, які величезні й блистять мов свічада,
Так, що собою притьмив усі чисті дома він на ринку!

85 А по пожежі були оба наші будинки найкращі
Мій, се антика „Під Ангелом“, ваш заїзд „Льва Золотого“.
Тай город мій також був на всю ту околицю славний;
Кожний прохожий ставав і глядів крізь червоні штахети
На жебраків кам'яних та на карлів у пестрих одежах.

90 А як кому подавав каву я у причудній печері,
Що тепер справді стоїть майже пустою й пилом припала
Той надивить ся не міг на барвисте світло тих мушель,
Гарно усталених в ряд; навіть знавець здивованим зором
Міг оглядати камінці із блискучого блесту й коралі.

95 Так подивляли також мальовило в сальоні, де дами
В строях преципних у раз із панами в саду походили
І в кінцях пальців квітки то держали, то иншим давали.
Та хто-би на те тепер ще дивив ся! Я сам осоружно
Ледво загляну коли, бо все нині инакше, густовно

100 Мало-би бути, — кажуть всі, — білі лати й лавки дерев'яні,
Гладко та просто усе, різьби ні золочень не треба,
Дерево тільки чуже та рідке, що багато коштує.
Ну, не противен-би я й собі справити дещо новеньке
І поступати з часом та змінити уладжене часто;

105 Але-ж боїть ся тепер кожний рушити хоч-би найменше,
Тай і робітників хто міг-би в наших часах оплатити.
Ось я недавно хотів Михайла святого, що фірму
Мій антиці дає, позолотою вкрити наново.

Й смока страшного також відновить, що в ногах його веть ся

110 Та я лишив їх таких поживклих, бо кошту злякав ся“.

Бісфорт
3. 12. 1911

ІV. Евтерпе.

Мати й син.

- Так говорили мужі, забавляючись разом, а мати
Вийшла з кімнати в той час, аби сина шукать перед домом,
На кам'яній тій лавці, де сидіти любив він звичайно.
Там не заставши його поспішила заглянуть до стайні,
- 5 Чи не порастєть ся він біля пишних огерів, які він
Ще жеребцями купив і яких не звіряв він нікому.
Та там промовив слуга: „Він пішов от сюди до города“.
Швидко вона перейшла два просторі подвіря, а потім
Стайню минувши й обі побудовані гарно стодоли —
- 10 У огоро́д увійшла, що тягнувсь аж до мурів місточка,
Вдовж по ньому пішла й люби́вала ся всім, що росло там,
Тут напростує дручок, яким яблуні гилька підперта,
Плодом обтяжена, там підіпре таку-ж гильку у груші;
Там із капусти розлогої здійме гусениць скілька, —
- 15 Бо трудолюбна жона не любить ніколи йти дармо.
Так перейшла вона весь огоро́д до кінця, до альтанки
Хмелем оброслої, та також тут не знайшла вона сина,
Як іще й досіль його не знайшла — огоро́дом ходивши.
Але відхи́лена була лиш фі́ртка, яку із альтанки
- 20 З дозволу ради — ко́лись її пра́дід бурмістер шановний,
В мурі місточка велів пробити і нею вигідно
Через глибокий о́кіп та сухий перейшла аж на той бік,
Де край дороги лежав на узгір'ю стрімкім виноградник
Тинном обведений, скрізь і до сонця схиляючи площу.
- 25 Нею ступала вона по стежині кру́тій і втішала́сь
Грознами повними, що з під широких листків виглядали.
По середині вела висока тіниста але́я,
Нею в гору ішло ся східцями з нетесаних ка́мнів.

- Скрізь нависали з боків грозна гутедель та мускателі
30 Червонуваті при них незвичайно великі та сині,
Плекані пильно, що їх по обіді подавано гостям.
Але часть прочу гори поєдинчі лози вкривали
Повні дрібніших ягід, що вино з них бува знамените.
Так вона йшла до гори та вже тішилась осіню й днем тим.
35 Радісним, у яким люд околичний справля винозбори,
Грозна зриває і моц витиска і в бочки наливає.
Штучні огні вечером із усіх місць та кінців довкола
Блискають, лускають, — так се найкраще жниво святкують.
Та неспокійно вона далі йшла двічі й тричі гукнувши
40 Синови, та лиш луна двічі й тричі їй відповідала,
Що там від веж містових відбивала ся в одно гомінка.
Бо не привикла вона шукать сина; ніколи далеко
Не віддалявся він, або говорив їй, щоби не журилась
Мати кохана за ним, боячи ся лихої пригоди.
45 Та надіялась вона усе ще його стрінуть на стежці,
Бо обі фіртки, у низу і у винниці горішня —
Так стояли отвором. А там вона вийшла на поле,
Що весь узгір'я хребет широчезним платом покривало.
Все ще йшла вона досіль своїм власним ланом і втішалась
50 Посівом своїм та збіжем, що пишно довкола хилилось.
І хвилювало по полі своїм золотистим колоссеєм.
Поміж загонами йшла вона стежкою в одно межою,
Ген аж до груші, що там он на горбі стояла висока;
Поля належного їй вона крайню границю творила.
55 Хто посадив її, годі се знать. Та на всю доохрестність
Видно було її й скрізь своїм плодом була вона славна.
Женці під нею нераз і полуднувать втішно сідали,
А пастухи в осени, в її тіни черед доглядали;
Бо попід нею були лавочки із дерну та каміння.
60 Їй не помилилась вона; там сидів її Герман у тіни,
Спертий на руку сидів і здавалось глядів десь далеко
Ген аж до гір у віддалі, звернувшись до неї плечима.
Тихо підкралась вона і плечей його легко діткнулась.
Він відвернув ся скоренько, — в очах його сльози блистіли.
65 „Мамо“ — сказав він, змішавшись — „Мене ви злякали“.
Сльози обтер молодець з благородним серцем у груди І скоро
„Як то! Ти плачеш, мій сину?“ — зворушена мати сказала, —
„Не пізнаю тебе! Ще сліз ніколи не бачила в тебе.“

- Що тобі серце давить? Що загнало тебе під сю грушу,
70 Тут в самотині сидить? І що сльози з очей витискає?“...
І перемігши себе син по щирости ось що промовив:
„Дійсно з каміння хиба було-б серце у груди у того,
Хто не вчував-би тепер того горя заточників бідних.
Тямки хиба не мав-би у голові, хто-б не журился
75 Про своє власне добро і добро вітчизни в отсе время.
Те, що сьогодні я чув і побачив, зворушило серце
В мене; і вийшовши тут дивлячись на припишну, широку
Тую країну, що ось простягла ся плідними горбами,
Бачу, що збір багатий обіцяє повні комори.
80 Ах, та як близько від нас лютий ворог! Що правда, ще Рену
Хвилі хоронять нас. Ах, що значать однак хвилі та гори
Тому народови, що надтягає сюди наче буря?
І молодих і старих із усіх він усюди стягає,
Силою пре наперед, і юрба та страшна не боїть ся
85 Смерти, бо як пропаде з них одна юрба, друга надходить.
Ах, але Німець сидить і не сміє ні рушити ся з дому!
Чи сподівається він, що мине його лихо грізне те?
Мамо кохана, скажу вам по правді, болить мене нині,
Що увільнили мене, коли оноді в нас льосували
90 З поміж міщан добровольців. Се так, одинак я й хазяйство
В нас не мале і діла наші те-ж не є маловажні;
Та чи не ліпше-б мені ген он там на границі
Ждати в оружних рядах, ніж тут ждати на нужду й неволю?
Так, мені дух се сказав і на дні душі в мене клубить ся
95 Смілість і жадоба служить вітчизні у потребі,
Хоч-би й умерти, аби иншим достойний приклад подати.
Дійсно, як-би так вся та молодіж німецька до купи
Там на границі зійшлась, аби ворогу не піддавать ся,
О, то й не втіли-б вони стать на нашу землю прекрасну
100 І пожирати добра сього краю, нам перед очима,
Повелівати мужам, поривати жінок і дівчата!
Бач, матусю, мені на дні серця повсталала рішучість
Скоро зробить і сейчас, що здалось мені добрим і правим;
Бо хто міркує над міру, той вибере не все найліпше.
105 Бачте, до дому вже я не поверну, і звідси простісько
В місто йду та віддаю воякам свої руки та серце,
Аби служить вітчизні. І нехай тоді тато говорить,
Що в моїм серці нема почуття ані чести, ні слави,
Ані бажання підняти себе вище від свого стану“.

- 110 Тим зворушена каже на те добряча, розумна мати,
Тихії сльози длючи; вони легко в очах їй ставали:
„Сину, яка-ж то зайшла в тобі зміна і в твоїм настрою,
Що до своєї ти мами не так, як учора і завше говориш,
Щиро й свободно й мені не сказав, чого власне бажаєш?
- 115 Як-би хто третій тепер чув слова твої, певно хвалив-би
Дуже тебе та твою постанову, як великодушну,
Зведений словом твоїм і такими важкими думками.
Та я ганю лиш тебе, бо хіба тебе ліпше я знаю:
Серце твоє ти скриваєш і щось зовсім інше задумав.
- 120 Адже-ж я знаю: тебе не манить ані трубка, ні бубен,
І не кортить тебе раз в уніформі з'явиться дівчатам,
Бо ти призначений, будь ти собі і хоробрий і бравий,
Дому гаразд берегти і спокійно ріллю управляти.
Отже отверто скажи: відки в тебе така постанова?“
- 125 Син-же поважно сказав: „Помиляєтесь, мамо, один день
Другому вже не рівня. Молодець дозріває на мужа;
Ліпше в спокою нераз дозріває до діла, чим в шумі
Бур та турбот життєвих, що в молодості многих ламають.
І хоч я тихий такий був і є, в моїй груді протек
- 130 Серце чутке та тверде, що ненавидить кривду й насилле
І я зумію гаразд відрізнити все добре від злого.
Праця така-ж і мені у руках та ногах дала силу.
Чую се: правда все те, і тому сказати могу се сміло.
Але по правді таки ганите мене мамо, й зловили
- 135 На півправдивих словах, на нещирости лихо укритій.
Бо признаю се я сам, не та близька мене небезпека
Кличе із дому вітця, ані думка висока на поміч
Стати моїй вітчизні й ворогам її страху завдавати.
Се були тільки слова! Я сказав їх, аби перед вами
- 140 Скрити мої почуття, які серце моє розривають.
От і пусгїть мене геть! Бо коли надаремні бажання
В мене в душі, то нехай і життя моє марно пропаде.
Бо-ж мені звісно гаразд: одиниця сама собі шкодить
Віддаючи ся, коли в одну цілість усі не змагають“.
- 145 „Ну говори, говори“ — підбадьорила мати розумна, —
„І розкажи мені все, що найменше і що найважнїйше!
Всі бо мущини палкі і доводять все зараз до краю,
А перешкода палких дуже легко з дороги відводить.
Жінка зручнїйша бува і обдумає спосіб та ходить

- 150 Також обходами, щоб лишень зручно добить ся до цілі.
То-ж розкажи мені все: чого так зворушив ся дуже,
Яким ніколи тебе я не бачила й кров тобі в жилах
Бурить ся й очи твої мимоволі слізми підпилюють?“
- Тут уже зовсім віддав ся жалю синок добрий та плакав,
- 155 Голосно плакав на матері грудях, зворушений мовив:
„Дійсно, вітцеві слова мене сильно вразили сьогодні,
Не заслужив я на них ні сьогодні, ні жадного часу.
Бо родичів шанувать було все наймилійше для мене,
І не здавав ся ніхто мені ліпшим, мудрійшим, як тії,
- 160 Що мене сплодили й так все поважно водили в дитинстві.
Много терпів я нераз від товаришів своїх, що добру
Волю мою найчастійш платили злобою, часто
Їм без відплати прощав я сміхи, лайки та удари.
Але, коли на вітця мого сміхи вони наводили,
- 165 Як у неділю ступав він із церкви поважно й статочно,
Кпили з халата його у цвітах, або з шапки з стяжками,
Що так поважно носив, і які дарував я сьогодні,
Страшно стискав я п'ястук, накидав ся на них мов шалений,
Бив, молотив і трафляв їх на осліп і не дивлячи ся,
- 170 Де кого бю; покровавив носи і вони верещали
І ледво втікати могли від страшних копняків й ударів.
Так виростав я усе терплячи від вітця свого много,
Що місто інших, нераз накидав ся на мене словами,
Як йому в раді прикрість якусь на зборах зробили;
- 175 Так за колегів його свари й гнів я покутувать мусів.
Часто вам мамо мене було жаль, бо багато зносив я.
Тямлячи все доброту моїх рідних і честь їм належну,
Тямлячи, що лиш для нас вони дбають добро прибільшати,
І не одного собі відмовляють, щоб дітям щадити.
- 180 Але ощадність сама, аби пізно вживати — не творить
Щастя, не творить його також купа маєтку при купі,
Ані ріля при рілі, хоч і як заокруглені ниви.
Адже старіє ся батько, а з ним сини старіють ся разом,
Всі без радощів дня, а за те із журбою про завтра.
- 185 Гляньте сюди по низу, як прегарно богата долина
Стелить ся там, а отут виноград і сади й огороди
Шопи оттам і стайні за рядом уся гарна маєтність!
Але, як бачу потім офіцину, де попід припічком.
Видно вікно від моєї кімнати на самім піддашу,

190 І як згадаю часи, коли ніч не одну я стояв там
Місяця ждучи без сну, або ранками сонця появи,
Бо для здоров'я мого вистарчав сон лиш кількогодинний.
Ах, тоді все видається мені так пустим і комната,
І те подвір'я і сад і те гарне поле й ті гори.

195 Все те для мене пусте, бо не має у мене дружини“.

І відповіла на се йому добра, розумная мати:

„Сину, не більше собі ти бажаєш до дому дружини,
Аби щоденні труди свободніші вам стали й миліші,
Як сього хоче отець твій і мати. Та-ж намовляли

200 Ми тебе все, навіть перли на те, щоби брав ти дівчину.
Але, я знаю гаразд і тепер мені каже так серце:
Доки властива пора не прийде й властива дівчина
Не появиться ся в той час, то ні руш також вибір зробити;
Переважа тоді страх; ану-ж вибереш ти невластиво!

205 Маю сказати тобі, сину мій: Ти, здається вже вибрав,
Бо твоє серце зворушене й більш чим звичайно чутливе.
Отже признай ся мені, бо душа моя те вже віщує:
Вибрав ти дівчину тую, що зустрів серед вигнанців нині“.

„Мамо кохана, се так!“ — відповів син утішно та живо, —

210 „Так, її вибрав і як ще сьогодні в свій дім не впроваджу
Як нарічену її, як вона піде геть і можливо,
Щезне для мене на все в тім замішанню війн та походів, —
Мамо, надармо тоді вже на віки пишати ся буде
Перед очима мені ся маєтність богата, даремно

215 Будуть будучі літа плодовиті, а навіть сей рідний
Дім й огород мені збридне. Що більш, навіть ваша.
Рідна матусю любов мене бідного втішати не зможе.
Бо я се чую, любов розрива всякі звязи родинні
Коли навяже свої; не лише покидає дівчина

220 Маму й вітця, коли йде геть за вибранцем серця свого,
Також юнак не бажа навіть знати про вітця та про матір.
Скоро побачить, що йде геть від нього дівчина кохана.
Отже пустить і мене йти, куди мене гонить розпука,
Бо мій отець вже сказав своє слово рішуче. Його дім —

225 Вже не мій дім, коли в ній нема місця для тої дівчини,
Тої одної, яку у свій дім я бажаю впровадити“...

Швидко йому прорекла на те добра, розумная мати:

„Отже стоять проти себе, як скали недвижні — мужі два,
Горді й завзяті: вони не приступлять один до одного

- 230 І не рухне язиком ні один з них до доброго слова.
Тому скажу я сину тобі: ще не згасла надія
В мойому серці, що він, як лиш вона добра й статочна,
Дасть тобі взяти її, хоч убогу, хоч як він рішучо
Бідну тобі наказав. Не одно він говорить сердито
- 235 Але сповнити не втне; так і тут, він забуде свій заказ.
Треба лиш доброго слова, — сього він і може жадати,
Бо він отець. Тай ми знаємо, що його гнів по обіді,
Як розігрієть ся він і ніяких резонів не слуха,
Мало значить, бо вино розворушує в нїм усі сили
- 240 Впертої волі його й не дає йому слова чужого
Слухать, а тільки своє тоді слуха він і почуває.
Але ось вечір іде і багато вже там розговорів
Перелилось між ним і його обидвома друзями.
Знаю, що він лагідніший стає, коли прошумить ся,
- 245 І відчува кривду ту, що комусь ізробив у розпалі.
Отже ходи! Попробуєм сейчас, бо що скорше, те ліпше.
Други-ж потрібні і нам ті, що ще сидять з ним у кімнаті:
А особливо шановний священник нам стане в пригоді“.
- Так вона шпарко рекла, і піднявши ся з каменя й сина
- 250 З сидження враз потягла. Встав він радо за нею й обоє
Мовчки в долину зішли про важкеє міркуючи діло.
-

У. Полігимнія.

Космополіт.

- Але у трійку усе ще сиділи ураз при розмові
Той-же духовний отець і аптикар і з ними господар, —
І поміж ними ще йшла ненастанно та сама розмова;
Много про се і про те говорило ся з різних боків там.
- 5 Але достойний духовник промовив на тее поважно:
„Не заперечу я вам. Знаю добре, що люде повинні
Все до поліпшень змагать і ми бачимо, справді змагають
К вищому все, а бодай ненастанно шукають нового.
Та за далеко не йдїть. Бо крім того змагання природа
- 10 Нам дала потяг іще все держати ся кріпко старого
Та утішати ся тим, до чого звук усякий від давна.
Кожний стан добрий, аби лиш природний він був і розумний.
Много бажа чоловік, та потреби його невеликі,
Наші короткі бо дні і обмежена доля людська.
- 15 Тому догани не дам, хто діяльний усе і невтомний,
В подорожах навіща всі моря і всі шляхи земнії,
Сміло та пильно все дбає, втішаєть ся зиском здобутим,
Що з відусіль наплива в його руки та його найблищих
Але я й того ціню спокійного горожанина,
- 20 Що тихим кроком своє ще батьківське надбанне обходить,
Землю всю обрабля, як година того вимагає.
Не відміняєть ся ґрунт у добрі його в кожному році,
І не відразу здійма ново-саджене дерево віти
В небо весною, рясним приоздоблене цвітом. Ні, справді,
- 25 Муж потрібує терицю, потрібує спокійного змислу
Та рівноваги в душі, чистоти та розсудку яснóго.
Бо лиш немного сімен повіряє землі він плодючий,
Лиш не багато звірят може він годувать та множити;

Бо одинока мета його праці — шукати пожитку.

- 30 Той щасливий, кому надала таку вдачу природа.
Бо він годує всіх нас. І щасливі те-ж мало-міщани,
Що лучать працю сільську з ремеслом та міським заробітком.
Не тяготить на них гнет, що держить селянина в тривозі,
Тай не тривожить журба, що гризе ненаситне міщанство,
35 Що хоч спромога мала, з багатшим вищим рівнять ся, та
Звикли бажати, а вже особливо жінки та дівчата.
Ось тому благословіть сина вашого вдачу спокійну,
Та синову, що візьме він собі до своєї вподоби“.

- Так він сказав, а в тім мати вийшла враз із сином
40 За руку його ведучи й перед мужем поставила тут-же.
„Тату“ — сказала — „нераз ми гуторячи поміж собою
Думали, як той прийде день веселий, коли собі Герман
Вибере суджену й нас ущасливить тим вибором врешті.
Сяк і так думали ми, то одну йому панну, то иншу
45 Ми призначали оттак у родительській балаканині.
Нині той день надійшов; само небо йому показало
Суджену, та привело й його серце рішилось відразу.
Чи-ж не казали тоді ми, що сам собі вибрать він мусить?
Чи-ж не бажав і ти сам, аби він і весело й охочо
50 Панну яку полюбив? Ось настала та ждана година.
Він полюбив і вибрав і по мужеськи справді рішив ся:
Дівчина ся та чужа, що сьогодні її він зустрінув.
Дай йому взяти її, або він нежонатим зістане“.

- І сказав син: „Дайте, тату мені її, бо моє серце
55 Вибрало певно і чесно. Вона дочка найгіднійших“.

- Батько одначе мовчав. А в тім парох підніс ся скоренько,
Слово забрав і сказав: „Одна хвиля рішає звичайно
Про ціле людське життя і про всю чоловікову долю.
Бо і по довгій розвазі таки буде рішення кожде
60 Ділом хвилини; як слід рішить може тільки розумний.
Небезпечнійше усе підчас вибору теє та сеє
Обміркувать побічне й таким робом чуття заглушити.
Чесний ваш Герман; його знаю з молоду я і руки він
Не простягав ще хлопцем по се, та те легкодушно,
65 А як бажав чого, то се йому відповідне бувало
Й се він держав. То-ж тепер ви не бійтесь і не подивуйтесь,
Що ось являєть ся в раз чого так давно ви бажали.
І не являєть ся се тепер в виді самого бажання,

- Як се бувало у вас, бо бажання часом закривають
- 70 Бажане нам, самі-ж дари приходять із неба,
У своїх власних видах. Тому не відкиньте дівчини,
Що розворушить могла перший раз дорогого,
Доброго, умного вашого сина, невинную душу.
Знайте, щасливий кому перша любка відразу дасть руку,
- 75 В кого любовне чуте потаємно в душі не всихає.
Бачу по нїм, що судьба його вже переважилась нинї.
Зразу правдива любов юнака перетворює в мужа.
Тут його гнути не слід; коли днесь він зустріне відмову,
То і найкращі літа проминуть йому в гору та смутку“.
- 80 Тут відізвав ся сейчас і аптикар розсудно,
В нього вже слово давно з уст зірвать ся було готовеньке:
„Нуте-ж підїмо й сей раз на святу посередню дорогу!
Festina lente — було царя Августа слово любиме.
Радо готов я отсе послужити коханим сусїдам
- 85 І невеличкий свій ум в їх користь пустити у діло.
Адже-ж молодїж перед усім потребує проводу.
Рушмо за місто як стій, там пізнаю я дівчину тую,
І розпитаю громаду, в якій вона проживає,
Легко не здурить мене нї один, бо словам я не вірю“.
- 90 Тут зараз проговорив син слова ось які бистролетні:
„Так і зробите сусїдо, підїть і розвідайте. Але
Добре-б було, як-би й наш панотець туди з вами подав ся;
Два такі чесні мужі будуть свідками нам без догани.
Таточку мій, се дівча, то не жадна приبلуда, одна з тих,
- 95 Що по краях та містах блулять та авантури шукають,
Та молодих юнаків хитро в сїти свої уловляють.
Нї, се жорстока судьба завірюхи воєнної, що нам
Світ весь колотить і вже не одну вікову будівлю
Перевернула з посад, її те-ж бідолашну прогнала.
- 100 Чи-ж не блукають тепер і вельможні пани благородні
В бідности? Навіть князї утікають перебрані з краю?
Навіть король утікав! І вона, з своїх сестер найліпша,
Вигнана з краю; своє забуваючи власне нещасте
Іншим іще помага, хоч безпомічна, поміч приносить.
- 105 Горе велике й біда розливають ся з краю до краю!
Чи-ж із нещастя того й якесь щасте не мало-би вийти,
І я в обіймах жени та дружини правдивої радість
Винести з тої війни, так як ви раділи з пожежі?“

Тут відізвав ся отець, аж уста отворивши з вагою:

- 110 „Якже се, сину, тобі розв'язав ся язик, що так довго
В твоїх устах деревів і лиш рухав ся наче за напасть?
Ось і на мене паде те, що батькови кожному грозить:
Що самоволю синівську палкою піддержує мати
Надто податлива, тай і сусід рад за нею обстати,
115 Щоб лише проти вітця або проти мужа стояти.
Га, та не хочу всім вам спротивлять ся, бо що-ж то допоможе?
Бачу наперед вже тут упір і докори й сльози.
Йдїть і питайте, а там в ім'я Боже приводїте ту доню
В дїм мій; як нї, то нехай він на віки забуде про неї“.
120 Так ось промовив отець. На те радісно викликнув Герман:
„Ще перед вечером вам добра доня у домі явить ся,
Як собі може бажать муж, що ум має й серце у груди.
Надїюсь те-ж, що й вона в добротї своїй буде щаслива.
Так, вона буде по вік менї вдячна, що батька та маїр
125 Дав я на-ново їй в вас, як бажають розумнії дїти.
Але, що гаять ся більш? Ось іду й запрягаю я конї
І повезу сих панів — за слїдами тієї дївчини.
Лишу самих їх, нехай роблять те, що їм скаже їх розум,
І присягаю, зроблю все те, що вони лиш урадять,
130 З панною-ж бачить ся сам я не буду, аж буде моєю“.
І відійшов, пинші-ж усі ще се і те розважали
Мудро і на-скоро те обмовляючи важнее дїло.

- Герман до стайні побіг, на борзї, де огнисті огери
Тихо стояли й хруп-хруп чисто-браний овес споживали
135 Й сїно сухе, що його на найліпшій левадї косили.
З поспїхом він заложив їм блискучі вудила і зараз
Перетягнув ремінці крізь пряжки, що блищали як срібні,
Потім до них присилив ще широкі та довгі поводи,
Й вивів конї на двір, де слухняний слуга уже бричку,
140 Виточив легко її, витягаючи з шопи за дишель.
Потім за орчики враз до штильваги ремінної шлїї
Поприпинали і так запрягли прудкі конї до воза.
Герман ухопив батіг, сїв на віз і заїхав у браму.
Тут приятелї оба посїдали із заду вигідно.
145 Заторохтів швидко віз по вуличному бруку, і скоро
Міськії мури минув і високії вежі та браму.
Так їхав Герман у чвал на знайомий від давна гостинець,
Не зупиняв ся нїде і чвалав то в гору, то в долину.

- Та, як побачив уже він дзвінницю села недалеко
150 І наближав ся до хат, що стояли посеред городів,
Сам собі він погадав, що потрібно тут спинити коні.
В сутівку милім старих лип високих та дуже розлогих,
Що сотки вже літ певно на тім місці при купі стояли,
Був широчезний вигін, весь у ясній зеленій мураві
155 Перед селом — для селян і міщан місце прогульок любих.
В тіни дерев була там пласко копана зимна криниця.
Ступнями було зійдеш і побачиш лавки камяні
Довкола жерела, що випливало все живо з під камня;
Довкола нього стіна невисока, щоб чернать вигідно.
160 Герман рішив ся у тім холодку зупинить свої коні
З возом. Заїхав сюди і промовив такими словами:
„Висядьте, друзі, ось тут і підіть, куди треба, дізнать ся,
Чи ся дівчина варта, щоб я їй віддав свою руку.
Я у те вірю й мені ви не скажете ніщо нового;
165 Як-би я сам тут рішав, до села* я пішов-би негайно
І по немногих словах вона долю мою би рішила.
Скоро пізнаєте й ви її серед людей тих вандрівних,
Ледви, чи хоч буде там одна із постави їй рівна.
Але даю вам іще сі знаки її вбрання й одежі.
170 Станик червоний вона має на своїх грудях вицуклих
Гарно шнурований, а на нім чорна обтисла корсетка.
Ковнір сорочки увесь у хвилястих складках окружає
Підборідок і лицю додає і краси і принади.
Вільно й погідно глядить голова у гарненькім овалю,
175 Довгії коси на ній на шпильках понавивані срібних,
Нище від станика йде у складках її спідниця синя,
І обіймає в ходу її добре збудовані ноги.
Та ще одно вам скажу і виразно хочу просити:
Не говоріть ви самі з нею й наміру свого не зрадьте,
180 Тільки питайте людей і послухайте, що муть казати.
Як зберете вже досить, щоб вітця заспокоїть і неньку,
То повертайте сюди і порадимось разом про дальше.
Так, я обдумав собі по дорозі, що ми проїздили“.
Так він сказав. Ті-ж оба подали ся в село піхотою,
185 Де по садах, стодолах та домах від люду кишіло,
А на широкім шляху — віз при возі стояли рядами.
Порались господарі коло коней, возів та худоби
Сквапно-ж жінки на плотах порозвішане шматтє сушили,

А у потока струях плюскотали ся весело діти.

- 190 Так протискаючи ся між возами, людьми та звірями
В право то в ліво, глядять оба вислані розвідачі там,
Чи не побачать вони десь дівчини описану постать.
Але ні одна з дівчат не являлась подібна на неї.
Стиск побільшав ся нараз; при возах ізчинила ся сварка
- 195 Серед сердитих мушин, а до неї вмішали ся з криком
Також жінки. Та прийшов там поважними кроками старець
До спорючих прийшов і як стій втихомирив ся гамір.
Скоро спокій наказав та по батьківськи ще погрозив він.
„Чи-ж те нещастє“ — сказав він — „іще доси нас не навчило
- 200 Порозуміти в конець, що нам треба терпіть одним одних,
Бути згідливими, хоч і не кождий поступить по правді?
Тільки щасливий бува незгідливим. Чи-ж вас горе
Ще не навчило з братами не все дертись, як доси бувало?
На чужім ґрунті, ви тут дайте місце друг другу й діліть ся
- 205 Тим, що в вас є разом, щоб і ви милосердя зазнали“.
Так сказав той чоловік, і замовкли усі і згідливо
Впорядкували вози та худобу, забувши про сварку.
Вчувши ту мову старця і побачивши, як той начальник
Враз заспокоїв народ, панотець у тій хвили
- 210 Блище до нього прийшов і промовив слова ті значучі:
„Справді, татусю, коли люд день за днем у щастю проводить,
Живить ся плодом землі, що широко кругом простягла ся
Й дари блаженні свої відновля рік у рік, місяць в місяць,
Все тоді йде, мов само з себе й кождий для себе найліпший,
- 215 Тай розумнійший і так всі живуть біля себе згідливо,
І хай мудрійший тоді не вважаєть ся ліпшим від инших,
Бо все йде, наче само через себе спокійно та мирно.
Та як зруйнує біда, життєві всі звичайні дороги,
Порозбиває доми, спустошить сади та засіви,
- 220 Вижене мужа й жену з привичної, любої хати,
Змусить їх бурлакувать у трівозі й страху дні та ночі
Ах! тоді кождий глядить, хто з усіх буде найрозумнійший,
І тоді мудрі слова він до них не говорить надармо.
Батьку, ну та скажіть, певно ви старшиною над тими
- 225 Утікачами, в яких зараз ви втихомирили сварку?
Так, ви здаєть ся мені, одним з тих ось вождів найдавнійших,
Що по пустинях вели манівцями прогнані народи.
З вами говорячи, так і здаєть ся, говорю з Мойсеем“.

І відізвав ся на те позирнувши поважно начальник:

230 „Справді, такі в нас часи, які рідко трапляли ся доси;
Мало таких і свята й світова історія знає.

Бо, хто у днях сих прожив хоч-би тільки учора й сьогодні,
Той прожив довгі роки; так тіснять ся в нас всякії події.
Як лише троха назад споману, то здаєть ся, вік довгий

235 Понадо мною пройшов, а про те ще не вигасла сила.

О, ми можемо всі порівнять себе з тими потроха,
Що їм в годину тяжку появляв ся в огнистій купині
Бог; появляв ся і нам Він нераз у огнях та у хмарах“.

Та, коли парох потім захотів розмовляти ще далі

240 Знати бажаючи все, що притрафилось старцеві й людям,

Шепнув аптикар йому з-тиха, в ухо слова ті прудкії:

„Ви тут балакайте з ним і зведіть на дівчину розмову,
Я піду обходом, та пошукаю її і поверну

Скоро лиш тільки знайду“. На те парох кивнув головою, —

245 А через пліт і сади та стодоли поплів ся аптикар.

VI. К л і о.

Конець століття.

- Як пан-отець запитав у начальника вигнанців бідних,
Що потерпіли вони й від коли вже їх прогнано з дому,
Мовив на теє старий: „Не короткії наші терпіння,
Бо ми всіх літ тих страшних скоштували гірку тую чашу.
- 5 Тим іще гіршу, що нам відібрали й найкращу надію.
Не заперечить ніхто, що піднялось у всякого серце
І свободнійше в грудях біла кров мов обновлена й чиста,
Як там у перве зас'яв яркий промінь від сонця нового,
Як пішла вість про права чоловіка, що спільні всім людям.
- 10 І про святу свободу і так само про рівність похвальну!
Кожний тоді сподівав ся для себе сам жити; здавалось,
Спадуть кайдани старі, що краї многі доси вязали,
Щезне пановання всіх самолюбів і здирства й неробства.
Чи-ж не гляділи тоді всі народи у днях тих бурхливих
- 15 На ту столицю, що вже була з давна столицею світа,
А тепер більш як коли на імя те собі заслужила?
Чи-ж імена тих мужів, що слова ті окликали вперве,
Рівні не були тим всім найславнійшим, що сяють як зорі?
Чи-ж не росла в ті чася у всіх сила й душа і відвага?
- 20 Ми-ж, як сусіди були самі перші огнем тим огріті.
Потім настала війна й походи зоружених Франків
Стали зближать ся; вони, як здавалось, несли тільки приязнь.
І несли справді, бо в них були душі високі й свободні,
Радісно й посеред нас вони дерева волі садили,
- 25 Кожному право своє і правління своє прирікали.
Радість загальна тоді обняла молодих із старими.
Довкола стягів нових почали ся веселії танці.
Тут позискали, враз переможнії Франки прихильність

- З разу мужів говірким і палким своїм темпераментом,
30 Потім серця жінок невідпороної грації чаром.
Легким здавав ся нам навіть війни ненажерної натиск;
Бо нам будуччину в гарних красках малювала надія,
Зір манячи в далечинь на нові, невідомі дороги,
О, як веселий той час, коли в двох — молодий з молодою
35 В танець ідуть дожидаючи дня пожаданих шлюбів!
Та радіснійший для нас був той час, коли все те найвище,
Що подума чоловік видавало ся близьким, осяжним.
В кожного тут розв'язав ся язик, говорили старії
І молодці і мужі, всі свобідно й високо й чутливо.
40 Та незабаром найшла важка хмара; за власть та за користь
Розпочалась борба між людьми, що добра не бажали,
Різали самі себе і давили братів та сусідів
І насилали на нас галапасів та здириців юрбами!
Жерла-сь у нас старшина й грабувала на розмір великий,
45 Жерла-сь й дрібнота також та здирала з малих і найменше.
Кожний про те тільки дбав, аби щось і на завтра зістало!
Стала нужда страшенна, з кожним днем ішов утиск важкійший.
Крику ніхто з них не чув, і були вони днів тих панами.
Тут і тривога і злість обняла навіть найспокійніших,
50 Кожний лиш думав і клявсь відістити дізнані зневаги
Й страти важкі та гірке розчаровання злудних сподівань.
Щастє звернуло ся тут на бік Німців, а Франки в тривозі
Там подались і уйшли з краю нашого маршом поспішним.
Ах, аж тоді у знаки нам далась та воєнна недоля!
55 Великодушний бува побідитель, або хоч здаєть ся;
Він побіджених шадить, уважаючи їх вже своїми —
Маючи з них день у день собі зиск із добра їх користи.
Та побіджений не зна ні закона, ні прав; лиш від смерти
Він утікає і жре все, що знайде без жадного згляду
60 І розгоряє тоді його ум, а розпука із серця
Видобуває йому найріжніші злочинні вчинки.
І вже ніщо несвяте йому; грабить, а дика жадоба
Жінки насильно хвата і в страхітте відмінює розкіш.
Скрізь бачить смерть і бажа звеселити остатні хвилини
65 Звірськи, втіша його кров і втіша його вереск розпуки.
Грізно збудив ся тоді серед наших мужів гнів великий
Зазнані страти пімстить, захистить те, що ще нам зістало.
Зброю хапали усі, заохочені поспіхом втечі,

- Зором непевним у них та обличами смертно-блідими.
70 Без перестанку ревли по дзвінницях тривожнії дзвони,
Страх небезпеки неміг зупинити грізного завзяття.
Швидко змінили ся причандали рільничі спокійні,
На уоруження: кров потекла із вилок та кіс острих.
Без милосердя вони ворогів мордували нещадно,
75 Всюди шалїла скаженість і неміч труслива та хитра.
О, не дай Боже, людей бачить більше у шалї такому
Лютому! Звір без ума приємнійший вже вид представляє
Хай не говорить такий про свободу, що сам над собою
Запанувати неміг, скоро тільки нема йому впишу,
80 Люзом іде усе зле, а закони він в кут заганняє.“
„Мужу поважний“,—сказав на се з натиском чесний священ-
„Недокорю вам за те, що людей ви так остро судили; [ник, —
Адже-ж зазнали ви там лиха много від злого безладдя.
Та, як-би ще раз назад в ті сумнії ви дві подивились,
85 То ви признали-б самі, як нераз і добро ви вбачали,
І чесноту не одну, що дрімали-би в серці закриті
Як-би грізний їх час не зворушив і як-би негода
Не довела декого між людьми проявить ся ангелом“.
З усміхом на ті слова відізвав ся достойний начальник:
90 „Ви нагадали мені, як нераз, коли хата згорїла,
Газді сумному десь хтось нагадає те срібло та злото,
Що серед згарищ лежить перетоплене скрізь доокола.
Правда, що мало його, але й те, що зістало, коштовне,
І з'убожїлий збира, що найде, і рад нахідці кождій.
95 Так і я радо свої ясні спогади взад обертаю
На те немоге добро, що з тих днів моя винесла пам'ять.
Не заперечу, видав ворогів я, що щиро єднались,
Щоб ратувати люд, бачив другів і родичів добрих,
Бачив дітей, що з любви неможливії річи вчиняли.
100 Бачив також юнака, що відразу мужем став, і старця
Що змолодїв, і дитя, що нараз юнаком виступало.
Ба, навіть той „слабий пол“, як звичайно його називають,
Силу й відвагу являв, майже мужеську духа притомність.
Ось розкажу вам лише перед всім про те гарнее діло,
105 Великодушне, яке доконала прекрасна дївчина,
Що у великім дворі лиш сама позїстала з дївками,
Бо мущини всі пішли у похід проти ворога злого.
Тут на дворіще напав волоцюг уоружених відділ,

- Що жив розбоєм, і враз утиснув ся в кімнати жіночі.
- 110 Бачучи тут молоду, вже дорослу вродливую панну,
І молоденьких дівчат, що дітьми ще їх мож було звати,
Враз запалали вони диким жаром і вдарили сміло
На перелякану челядь і на благородну ту панну.
Та вона зараз одному з них вирвала шаблю від боку,
- 115 І рубонула його, так, що впав їй до ніг весь у крові.
Потім ударами мужніми освободила дівчаток.
Многих розбійників ще поранила, та ті уйшли смерті.
Потім подвіре замкнула й з оружем чекала на поміч“.
- Вчувши похвалу таку тої панни зрадів наш духовний ;
- 120 Зараз у думці його засвітала надія за друга;
І вже спитать захотів, куди діла ся панна та славна,
Чи в тій утеці сумній вона також іде між народом?
- Та ось антикар як раз підійшов незавважений прудко,
Сіпнув рукав пан-отця і сказав йому ось яке шептом :
- 125 „Ось я нарешті знайшов поміж сотками тую дівчину
З опису. Ну лиш ходіть і погляньте своїми очима!
Війта покличте також, щоб від нього ми більше почули“.
- Тут обернулись вони, але війта покликали к собі —
Люди його, що у чімсь зажадали від нього поради.
- 130 Тут пан-отець приступив із антикаром в парі негайно
До діри в плоті, і той показав йому хитро й промовив :
„Бачите панну онтам? Вона ось дитинку вповила.
Зараз пізнав я кафтан із халата та пішивку синю,
Що її Герман узяв і віддав їй із вузликом шмаття.
- 135 Правда, що скоро вона і як слід вже ужила дарунок.
Се вже нам виразний знак, та і опис скидаєсь на неї.
Станик червоний, адіть як підняв ся від повної груди!
Гарно вшнурований, а поверх нього та чорна корсетка.
Ковнір сорочки як раз пофалдований чисто в жаботи,
- 140 Що підборідде її окружують, аж глянути любо.
Вільно і втішно глядить голова делікатно овальна,
Коси густії на ній поспинала шпильками зі срібла;
Хоч і сидить, то проте видно ріст її статний і рівний,
Спідницю синю, що в низ пофалдована рясно спадає.
- 145 Й ноги міцні покрива й до самих кісточок досягає.
Се несумнівно вона! То-ж ходіть, щоб могли ми почути,
Чи вона й чесна така, господарна та добра дівчина?“
- Парох відмовив на те, озирнувши сидячу уважно!

- „Справді, не дивно мені, що юнак наш її уподобав.
150 Бо навіть муж у літах їй нічого закинуть не може.
Благословенний, кому таку статъ дала мати-природа!
Скрізь вона серце людей притяга і нїде не чужий він,
Хилить ся кождий до нього і кождий хотів би з ним жити,
Як лиш та гарная статъ має ще й товариську принаду.
- 155 Певний я, що наш юнак підшукав собі гідну дівчину,
Що на будущії дні дасть в життю йому радість і втіху,
Силу жіночу свою зужие йому в вірну підмогу.
Статнее тіло таке заховає напевно і душу
Чистою; юність черства їй щасливую старість віщує“.
- 160 Але аптикар сказав по короткій задумі розважно:
„Позір заводить не раз! Поверховости вірить не можна.
Бо вже нераз я пізнав, що правдиве старе те прислів'є:
Поки з знайомим новим не з'їси корець солі доволі,
Доти не знаєш його; тільки час забезпечити може,
- 165 Чи довіряти йому і чи приятнь між вами трівкая.
То-ж ми поперед всього розпитаємо в людей отсих добрих,
Що їй знають давно, і послухаймо, що вони скажуть“.
„Сю обережність і я похваляю“, — відмовив священник.
Адже-ж ми сватаєм тут не собі; комусь сватати — трудна річ“.
- 170 З тим подали ся вони чужосільному війту на зустріч,
Що своїм ділом зайнятий ішов до них по дорозі.
Зараз до нього сказав пан-отець обережно й розумно:
„Слухайте, бачили ми одну панну — онтам у городі.
Під яблунєю сидить, для дітей одежину готувить
- 175 З вошеного полотна, що напевно в дарунку дістала,
Нам до вподоби вона, і здасть ся, вона не плохая.
Знаєте децо про ню? Ми питаєм без наміру злого“.
Зараз звернув ся туди і в город подивив ся начальник,
І відповів: „Вона звісна вже вам. Те, що ось розказав вам
- 180 Про смілий подвиг, який учинила відважна дівчина,
Вхопивши меч і своїх захистивши перед ворогами,
Власне вона се була! По ній видно, що сильна й здорова,
Але-ж і добра не менш; свояка бо свого старого
Там доглядала до смерти, а вмер він з тяжкої гризоти
- 185 Задля місточка біди і тих напастей, що ми терпіли.
Тихо і стікно знесла вона біль по ще тяжшій утраті
Судженого свого, благородного хлопця, що в першім
Пориві смілих думок, забажавши свободи святої,

Сам до Парижа пішов і там смерти добив ся страшної,
190 Бо як у дома, так там виступав проти зла й самоволї“.

Так сказав війт, ті-ж оба попрощались і благодарили.
Парох дуката добув — кілька мав срібняків у мошонці,
Перед годиною все те роздав милосердно та щиро,
Вигнанцям, бачучи їх, як тягли ся сумними рядами —
195 Війтови дав він і йому сказав: „Поділіть се даянне
Поміж потрібних, і Бог най помножить даяннє благо!“
Але спротивив ся війт і сказав; „Не такі ми ще вбогі!
Таляр спасли не один і одежі й посуду не мало.
Та є й надія, що ще вернемось, поки все те минеть ся,
200 Та пан-отець утиснув йому гроші у руку й промовив:
„В днях сих ніхто не повинен скупить ся й ніхто відмавлять ся
Брати те, що подасть милосердна рука йому в дарі.
Знати не може ніхто, доки мати-ме тее, що має,
Ані як довго йому ще прийдесть ся блукать по чужині
205 Без огорода й рілі, що його годували давнійше.“

„Ай, яка шкода!“ — сказав і антикар на те запопадно,
„Що в мене грошей нема у кишені, а то й я би дав вам
Грубі й дрібні, бо у вас потребує їх певно богато.
Та без дарунка і я вас не лишу, щоб добрую волю
210 Бачили ви, хоч моє дорівнять їй не здужає діло“.

Тее сказавши добув він капшук шкіряний шовком шитий
Із ремінцем, у яким тютюну було напхано повно.
Він розгорнув його й став роздавати; люльок було досить,
„Дар се малий!“ — сказав він. На те промовив начальник:
215 „Добрий тютюн — люба річ подорожному завше в дорозі“.
Потім антикар почав тютюну свого добрість хвалити.

Парох одначе потяг його геть, попрощавши ся з війтом.
„Час нам спішити!“ — мовив він, — „бо юнак наш там певно че-
Нетерпеливо, і рад як найшвидше вість добру почути.“ [кає

220 І поспішили вони і прийшли й юнака коло воза
Спертого вгледіли там біля лип. Нетерпливії коні
Землю топтали, та він їх держав і стояв у задумі,
Тихо глядів у простір і не бачив приятелів доти,
Доки вони не прийшли й не загомоніли весело.

225 З далека вже розпочав говорити антикар, а потім
Блище оба надійшли. Тоді парох його взяв за руку
І перебивши слова свого спутника так відізвав ся:
„Радуй ся, друже! Твоє вірне око і щирее серце

Вибрало добре й гаразд. Щастя Бог тобі й судженій твоїй!

230 Гідна для тебе вона, то-ж сїдаймо і їдьмо на місце,
Щоб поза краєм села переїхавши зараз там бути,
Панну засватать як стій і завезти до вашого дому“.

Але юнак не зрадїв, стояв тихо без знаку утїхи,
Вчувши післанця слова, що несли йому радісну звістку;

235 Тяжко зітхнув і сказав: „Ми приїхали возом так живо,
Але повернем мабуть засоромлені звільна до дому.
Тут бо, допоки я ждав, обняли мене сумніви всякі,
Сум і зневіра і все, що так мучить закохане серце.
Чи-ж вам здаєть ся, як ми лиш прийдем, піде з нами дївчина.

240 Тільки для того, що ми богачі, вона-ж вигнанка бідна?
Бідність сама родить гордість, а ще й незаслужена. Панна
Невибаглива мабуть і діяльна, і світ їй отвертий
Трудно повірить, аби вона виріши гарна та чесна,
Доси ніколи собі молодця не придбала якого.

245 Годі повірить, аби її серце ще й доси любови
Не зазнавало. Не їдьмо туди так швидко а то ще зі стидом.
Ми і повільно у дїм гнати будемо конї. Бою ся,
Що вже якийсь молодець її серце заняв, свою руку
Вірну вона подала і щасливому вже прирекла ся.

250 Ах, перед нею вже я з своїм сватанням стану за пізно“.

Парох уста вже відкрив, щоб потїшити хлопця в трівозі,
Але товариш його балакучий підхопив негайно:

„Певно, в давнїйших часах не були-б такий клопїть ми мали,
Бо тоді кождую річ відповідно робили та мудро.

255 Скоро для сина старі відповідну невісту дібрали,
Кликали насамперед друга дому, що мав їх довіре,
І посиляли його сватачем до родителїв панни.

Сей тоді вбраний як слід по празничному десь у неділю
Йшов по обідї у дїм міщанина статочного, й дружно

260 З ним побалакав про се і про те загалом попереду,
Мудро звертаючи річ на таке, що для нього цікаве.
Врешті по обходах довгих також про дочку була згадка;
Мусїв хвалить її сват і хвалить також того, від кого
Сватом прийшов. А газда зміркував уже добре, в чім діло,
265 Сват же також зараз знав його волю, й міг більше сказати.
В разї відмови й гарбуз не бував тоді так образливий;
Як-же йшло діло на лад, то сватач був у домі найперший
І найлюбїйший усе, як лучилось родиннеє свято.

- Бо молоді весь свій вік памятали, що друг той домашній;
270 Зручно до купи їх звів і вузол звязав перший між ними.
Та тепер все те, а з тим також інші старі обичаї
Позакидали, тепер кождий сам собі сватає панну.
Най же і сам собі те-ж гарбуза власноручно приймає.
Що йому може судивсь, і приймає зневагу від дівки!“
275 „Будь вже, що будь!“ — відповів молодець, що немного и слу-
Слів тих і в своїй душі вже рішив ся на те, що робити. [хав
„Сам я піду й про свою сам бажаю дізнати ся долю
З уст тої панни, в якій покладаю найбільше довіре,
Як тільки міг мущина покладати довіре до жінки.
280 Що вона скаже, те все буде добре й розумне — се знаю.
Хоч-би прийшло ся її і в останнє побачить, ще раз я
Хочу зустріти той зір простодушний очей її чорних;
Хоч і ніколи її не пригорну до серця, все-ж хочу
Ще раз побачить ту грудь і ті плечі, які мої руки
285 Раді-б обняти, й уста, від яких поцілуй і признанне
Зробить щасливим мене, а відмова погубить на віки.
Дайте самому мені іти, і не ждїть. Поїжджайте
До мого тата назад та до мамі, і дайте їм знати,
Що не ошиб ся їх син і що гідна його та дівчина.
290 Ну, прощавайте тепер! Сею стежкою поперек горба
Попри ту грушу і через винницю положену нище неї
Блище до дому мені буде йти. О, щоб міг я кохану
В радости й скоро сюди привести! Та хто зна, може сам я
Стежкою тою прийду, аби в дім не входить вже веселим“.
295 Так він сказав і віддав пан-отцеві ремінні вудила;
Сей їх бережно узяв і задержував коні палкії,
Швидко на віз він усїв і заняв там погонича місце.
Але ту стримав ся ще, обережний сусїда, й промовив:
„Рад довіряю я вам чесний отче, сумлінне та душу,
300 Але для тіла й кісток не найліпша буває безпека
Там, де духовна рука забира собі світські вудила“.
Ту-ж усміхнув ся на те, бистроумний пан-отець, й промовив:
„Сядьте спокійно лише й мені звірте як душу, так тіло!
Бо мої руки давно вже привикли віжками вправляти,
305 Й очі привикли, де треба, трафлять найкрутіїші закрути.
В Штрасбурзі ще я привик повозить найпалкійшими кіньми,
Бувши наставником там молодого барона; день у день
Повіз наш гучно гонив попід браму, поведений мною

- Ген на запилений шлях аж далеко до лип та левади
310 Поміж народа юрбу, що снуєть ся туди цілу днину.“
Троха упокоєний сїв по словах тих на бричку аптикар.
Але все вид подавав, що готов був зіскочить що хвиля,
Конї-ж погнали домів, бо за стайнею знай затужзли.
Куряви хмари плили з під копит їх могучих довкола.
315 Довго стояв молодець і глядїв, як здіймались ті хмари,
Як розсипав ся той пил; він стояв і не думав нічого.
-

VII. Ерато.

Доротей.

- Як мандрівний чоловік перед заходом сонця іще раз
Гляне на нього, коли воно швидко щезає під обрій,
Потім у темних хащах і з боків поверх скель придорожних
Бачить подобу його, і куди лише зір свій оберне,
- 5 Образ той сяє й блищить перед ним різнобарвною грою;
Так перед Германом те-ж любий образ дівчини лагідно
Виринає і наче плыв по стежині між збіжем високим.
Він мов прокинувся із сну і помалу звернув свої очі
В бік до села, і тут знов було диво, бо постать висока
- 10 Тої-ж дівчини ішла й наближала ся звільна до нього.
Впер він у неї свій зір. Ні, не привид се був, але справді
Се йшла вона; у руці несла збан величезний за вухо,
Менший у другій, і так поспішала чим дуж до криниці,
Радісно виступив він їй на зустріч. Сам вид її сили
- 15 Й смілости дав йому більш, і до неї сказав він ввічливо:
„Ось знов стрічаю тебе, дорога дівчино, при ділі;
Іншим ти поміч несеш і людей покріпити бажаєш.
Чом-же сама ти прийшла до криниці, від хат так далеко?
Адже-ж там інші мабуть беруть воду з сільського потоку.
- 20 Правда, свіжійша отся й приємніша і силу якуюсь
Має, — то певно береш для недужої, що їй ти служиш?
Дружно в той час з молодцем поздоровилась добра дівчина
Й мовила: „Ось вже мені й оплатив ся сей хід до криниці,
Скоро тебе я знайшла, що добра нам подав так багато;
- 25 Давця такого сам вид так приємний, як і його дари.
Прошу, ходіть, і самі поглядіть, кому в нас ваша щедрість
Допомогла і прийміть від споможених щирю подяку.
А як питаєте ви, чом сюди я прийшла за водою,

Де з жерела отсього ненастанно пливе вода чиста,
30 Я і скажу: В селі необачнії люди всю воду
Закаламутили нам, до потока вгнѣняючи конї
Та весь товар, відки всі брали воду звичайно селяни.
Також пранням і миттям занечистило наше жіноцтво
Всі там корита в селі і криниці; бо кождий із наших
35 Дбає лише про своє, щоб найблищу потребу чим скорше
Заспокоїть, а про тих, що за ним ідуть, не помишляє“.

Кажучи сеє вона в супроводі його зіступила
По кам'яних сходах в низ, і на примурку біля криниці
Сіли обоє. Вона похилилась води набирати,
40 Він же взяв другий збанок і нагнув ся те-ж понад цямбрину.
І вони бачили, як лиця їх на тлі синяви неба
Повідбивались в воді і хилились до себе приязно.
„Дай мені пити!“ — сказав веселенько юнак, а дівчина
Збанок йому подала. Спочивали обоє спокійно

45 Спершись о тії збанки, а вона відізвалась до друга:
„Відки узав ся ти тут і чого надійшов так далеко
З місця, де бачились ми перший раз, і без коней та воза?
В низ задивив ся юнак, а потому свій зір супокійно
В гору підняв і глядів по приятельськи в очі дівчини.
50 Чув себе певним у всім. Але їй про любов говорити
Він ані разу не міг; не любов із очей їй гляділа,
Лиш ясний ум, що велів і йому говорити розумно.
Швидко надумав ся він і по щирости мовив до неї:

„Все тобі, мила, скажу й відповім на те все, що питаєш,
55 Я задля тебе прийшов. Бо чого маю з тим укривать ся.
Я у достатку жию при родителях моїх обоїх,
І помагаю їм дім і хазяйство як слід обходити;
Бо я у них одинак, а робота у нас різнородна.
Поле я пораю сам, а отець мій завідує домом

60 Пильно, а мама як слід господарство усе оживляє.
Але ти певно й сама знаєш добре, як часто ті слуги
То легкомисністю, то злою волею мучать газдиню;
Мусить усе їх мінять, за одні хиби інші приймати.
Здавна вже мати моя була рада дістати дівчину,

65 Щоб не лиш працею рук, але й серцем була їй підмога,
І заступила дочку, що на жаль передчасно померла.
Бачивши нині тебе коло воза так зручну й веселу,
Бачивши силу твоїх рук і тіла будову здорову,

- Вчувши розумні слова з твоїх уст я зворушився сильно.
- 70 Спішно до дому подався і родителям, а також друзям
Я по заслугі тебе похвалив. А тепер тут явився,
Щоб передати тобі своє власне та їхнє бажання.
Тут він заїяв ся. „Не бійсь!“ — прорекла вона, — „й даліше
Не образиш мене тим, що з подякою я почувую. [сказати!
- 75 Вимов отверто усе, не злякаюсь я твого слова;
Хочеш наняти мене за слугу твому татови й неньці,
Щоб я робила у вас і достатний вам дім доглядала.
Ти зміркував се, що я і відважна й здорова дівчина,
Зручна до праці, при тім не лихого а доброї вдачі.
- 80 Се ти сказати хотів, і на се відповім я коротко:
Так, я з тобою піду, і піду, де веде мене доля.
Тут я зробила своє: породілля назад привела я
До її рідних і всі вони тішаться її спасенням.
Більша їх часть вже прийшла, а ще інші посходять ся скоро.
- 85 Мають надію вони в рідний край незабаром вернути,
Але надія така бідних вигнанців часто зрадлива.
Я-ж і не дурю себе у сих днях небезпеки й тривоги,
Що обіцяють ще нам много лиха, злудним сподіванням.
Рвуться всі звязки кругом, і хто може назад їх звязати.
- 90 Як не найтяща нужда, що ще нас неохотно чекає?
І коли можна мені в домі чесного мужа служити
При його гідній жені, то зроблю се з душі дорогої.
Адже в мандрівці дівча все на злую наражене славу.
Так, піду з вами, як лиш занесу своїм близьким ті збанки
- 95 І попрохаю у них опрощення й розстануся з ними;
Ви-ж із мною ходіть, щоб від них мене взяти до себе“.
Радісно слухав юнак тої радої згоди дівчини,
Тільки не знав ще, чи їй має зараз всю правду сказати,
Але за ліпше признав полишити її в помилці троха,
- 100 В дім свій впровадить її, а вже там і любов здобувати
Ах, а на пальці її золотий перстенець ще побачив.
Дав їй ще даліш говорить, а сам слів її слухав пильно.
„Отже вертаймо в село!“ — рекла вона далі. — „Дівчата,
Що при криниці стоять дуже довго, стрічає нагана;
105 Хоч при тій чистій воді так приємно бува розмовляти“.
І вони встали у-раз, і обоє ще раз поглядили
В жерело, й їх проняло рівночасно солодке бажання.
Мовчки обидва збанки узяла вона тут-же за вуха

- І пішла сходами в верх, і а за любокою слідував Герман.
- 110 Він хотів взяти збанок один в неї, тягар поділити.
„Ні!“ — відповіла вона. — „Ліпше нести так для рівноваги.
Тай не ялось, щоб панич, мій будучий господар, служити
Мав мені. Ну, не глядіть так на мене, немов моя доля
Дуже сумна! Завчасу мусить жєнщина знать свою долю,
- 115 Що їй судила служить, поки панею може зістати
І заслужити на власть, що належить ся їй у домівці.
Вчасно бо служить сестра своєму брату і родичам служить,
І все життє її в тім — щось давать і ходить і носити
І підіймать і складать, готувать і порядок робити.
- 120 Добре такий, що на все те привилка і труд їй не прикрий,
Кожда година в ночі їй така-ж, як і денна година,
Жадної праці не стид, жадна голка не надто тонка їй,
І забував себе, а жить усе тільки для інших.
Адже-ж усіх тих чеснот потребує дбайливая мати,
- 125 Коли дитина мала її будить і корму жадає,
Хоч і недужа вона і до болів жура ще приходить.
Двацять мущин не знесли-б тої прикрости й тої турботи;
Тай не судилось їм се, та признати повинні се вдячно“.
Так говорила вона і зі своїм товаришем тихим
- 130 Через город перейшла аж до току тієї стодоли,
Де поліжниця лежала, яку вона разом з дочками
Втішну лишила, оттими самими, що їх Доротея
Спасла. Обоє війшли, а з другого боку начальник
Те-ж увійшов ведучи по дитині обома руками.
- 135 Діти ті доси були заблукалися від матери в стиску,
Але знайшов їх старий, коли втишилась люду тривога.
Радісно скочили тут привитати ся з матірю діти.
Тішучись братчиком те-ж, що його ще вони не видали.
До Доротеї також прискакали й витали ся дружно,
- 140 Хліба жадали й грушок, а поперед усього напий ся.
І вона всім їм води подала, і напили ся діти
І поліжниця також і дівчата й за ними начальник,
Всіх покрішила вода і всі добрість її величали,
Бо квасковата була, оживна й здорова пийть людям.
- 145 Тут Доротея рекла по поважній, глибокій задумі:
„Любі, в останнє мабуть сї збанки принесла я з водою,
Вас напоїти та вам повідсвіжувать смажніі губи.
Та коли вас від тепер покріпить напій в літнюю спеку

- І коли в тіни спокій усміхнеть ся при чистій криниці,
150 То споманіть і мене і мою вам приятельську службу!
Що я служила вам більш із любови, ніж з причини свояцтва.
Скільки добра ви мені okazали, я вдячна вам буду
Вік весь. Нерадо тепер йду від вас, та одно з нас другому
Більше тепер тягаром, і всім нам доведеть ся нарешті
155 По чужині розбристись, коли нам повороту не буде.
Гляньте, отсе той юнак, що йому ми завдячуєм дари,
Одяг дитини отсей і пожадану щедрю поживу.
Він надійшов і бажа мене бачити в своїому домі,
Аби служила я там його родичам чесним, багатим.
160 І не відмовила я, бо дівчині скрізь треба служити,
І було-б їй тягаром дармувать за обслугою в домі.
Радо піду я за ним; чоловік він здаєть ся розумний;
І такі певно й батьки будуть, як випадає багатим.
То-ж прощавайте тепер, люба пані, і тіштеь своєю
165 Тою дитинкою, що ось жива і глядить так здорово.
А як до груди його прижете в пелюшках тих барвистих,
То споманіть молодця сього доброго, що дарував їх,
І мене, вашу ще днесь, одягать і живить буде далі.
Ви-ж, чесний мужу, — вона до начальника так ще сказала, —
170 Щире спасибі прийміть, що нераз ви були мені батьком“.
Тут на коліна вона прилякла побіля поліжниць,
І цілувала її всю в слезах, та-ж шептала: „Простибі!“
Але до Германа ось тут промовив, начальник так гідний:
„Справді, мій друже, вас слід до хазяїнів добрих числити,
175 Дбалих про те, аби дім їх провадили люди порядні.
Часто видав я, що хтось оглядає волів або коней
Або овець при торзі та виміні аж надто докладно;
Та чоловіка, що все те держить, коли добрий і гідний,
Та розоря й розсипа, як невміло береть ся до діла,
180 Того приймають у дім на трафунок припадку сліпого,
Жалують потім нераз необачного поспіху свого.
Та ви розумний мабуть, бо дівчину ви вибрали осьде
Чемну та браву, щоб вам і батькам вашим в домі служила.
То-ж бережіте її, доки в службі вона у вас буде,
185 Й певно не буде вам жаль за сестрою, баткам за дочкою“.
Многі зійшлись за той час свояки поліжниць та близькі,
Поприносили хто-що і придбали їй ліпшу квартиру.
Всі вони вчули, куди Доротея піде, та бажали

Герману всього добра, і їй також щасливої долі.

190 „Бо“ — шептав там не один до свого товариша в ухо, —
„Як із хазяїна він стане мужем їй, буде щаслива“.

Герман по тому узяв Доротею за руку й промовив:

„Йдім уже! Хилить ся день, до місточка-ж далека дорога“.

Живо гуторячи тут обіймали жінки Доротею.

195 Герман її потягнув; вона-ж їм поздоровлення слала.

Та тут із криком страшним і плачем її вхопили діти

Спідницю, і анї руш не пускали другу свою матір.

Але одна та друга з жінок стала дітям казати:

„Тихо, дітки! Вона йде до місточка і принесе вам

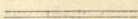
200 Медяників та булок, що ваш братчик отсей вам замовив,

Як його бузько колись нїс до мами попри цукорню.

Вскорі побачите їх у прекрасних золочених звитках“.

Тут відпустила її дїтвора, й повів її Герман з собою

З частих обійм з між жінок, що з далека махали хустками.

VIII. Мельпомена.

Герман і Доротей.

Йшли так обое вони напроти з надучого сонця,
Що западало у глиб, у грізній бурливій хмарі
І з поза них тут і там наче позирки тії огнисті
Кидало світла снопи лиховісно на поле розлоге.

5 „Щоб лиш та буря грізна“, — сказав Герман, — „та не принесла
Граду та зливи в ту ніч, бо всі засіви гарно доходять“. [нам
Тут-же й обое раділи вони, на високе, хвилястее жито
Дивлячись, поперек нив ідучи, що їх майже вкривало.
І відізналась тоді до провідника свого дівчина:

10 „Добра душе, якій я за ту вдячна щасливу пригоду,
Що мені захисть дає, коли вигнанцям грозить негода!
Виясни передовсім, щоб могла твоїх рідних я знати,
Так як з усеї душі я бажаю служити їм вірно.

Бо-ж коли пана хто зна, може лекше йому догодити,

15 Знаючи всякую річ, яку він за важнійшу вважає
І яку він би хотів мати зроблену по своїй мисли.
Отже скажи мені те, як з'єднать твого батька та матір?
І відповів їй на те молодець добродушний розумно.

„Правду сказала святу, ти розумна, важлива дівчино,

20 Що передовсім мене про рідні мої вдачу питаєш.
Дармо я доси старавсь услужити вітцеві до вгоди
Про господарство його дбаючи, як-би таки про власне,
Рано чи пізно рілю обробляючи та виноградник,
Матір я задовольав, бо мій труд вона вміла цінити;

25 Їй ти певно будеш наймилішою поміж дівками,
Як будеш дбати про дім, мов-би про своє власне ти дбала.
Але отець не такий, бо й на зверхні позори вважає.
Добра дівчино, мене не вважай нечутливим, холодним,

Що свого батька тобі я чужій оттаким відкриваю.

- 30 Се, присягаю тобі, перший раз таке слово у мене
З уст вириваєть ся, бо не привик я пусте говорити;
Але ти з серця мені добуваєш найбільше довіре.
Дещо оздоби мій добрий отець у життю вимагає,
Зверхніх любови ознак домагаєть ся він та пошани;

- 35 Тим то він може-б волів навіть гіршого в службі держати,
Як би лиш знав ся на тім, а на ліпшого був би сердитий“.

Втішно на те відрекла і при тім по темніючій стежці
В двоє скорійше пішла зі зворушенням легким у серці:
„Надіюсь, що їх обох я задоволити з’умію.

- 40 Вдача бо мами твоєї зовсім до моєї подібна,
Тай одягать ся незгірш я від молоду вже привикала.
Наші сусіди Французи в давнійших часах уважали
Дуже на чемність; вона необхідна була як дворянству,
Так і міщанам, а навіть селянам, і кождий у своїх
45 Вціплював добрий звичай. І у Німців по той бік звичайно
Діти у ранці йшли цілувать тата й маму у руки,
Доброго дня зичить їм, і весь день поводили ся чемно.
Все, що навчила ся я й до чого від молодости звикла,
Що мені з серця пливе, твоїм старим віддавать-му.

- 50 Але хто скаже мені, як з тобою вести себе маю,
Одинаком у батьків і будучим господарем моїм?“

Ось як сказала вона, і вони дійшли власне під грушу.
Пишно на небі яснів повний місяць промінням сріблястим;
Смеркло ся вже і погас сонця відблиск остатній на небі.

- 55 А перед ними лежав увесь світ як дві маси ворожі;
Світло блискуче як день і темрява невидної ночі.
В тіни кріслатого дерева Герман із радістю в серці
Дружнє питання почув на тім місці, що з давна любив він,
Що ще сьогодні його за вигнанкою бачило сльози.

- 60 І на хвилину спочить він сідаючи вхопив за руку
Любу дівчину й сказав, почуттю свому волю даючи:
„Най твоє серце тобі скаже се, а ти йди за ним вільно!“
Більш ані слова не міг він сказати, хоч яка та щаслива
Хвиля була; страх він почував, що почує відмову.

- 65 Ах, а на пальці її він чув перстінк болючий-пекучий.
Довгу хвилину ось так вони мовчки просиділи обік.
Перша дівчина зняла річ і рекла: „Як-же гарне
Місячне світло отсе! Воно ясне, як божая днина.

- В місті там бачу дома виразнісько й просторі подвіря.
- 70 В піддашку онде вікно; так здасть ся, счислила-б і шиби“.
„Те, що ти бачиш,“ — сказав, дух у собі спиняючи Герман, —
„Наше помешканнє то, до якого тебе я проваджу,
А те вікно там — моє у малій на піддашу кімнаті;
Може й твоім воно буде, бо ми робимо зміни у хаті.
- 75 Наші усі ті поля, що достигли під завтрішнє жниво.
В тіни тут мем спочивать і полуднують в літнії роботи.
А тепер нумо у низ! Через винницю та огороди
Підемо, бо вже ади, надтягає бурливая хмара,
Блискавки в ній миготять, незабаром і місяць закриють.“
- 80 І вони встали й пішли у долину по полю по-через
Жито високе, і їх веселила та ясність нічная.
До виноградів дійшли й тут уже заховали ся в пїтьму.
Й він проводив її у долину по плитяних сходах;
Сходи з нетесаних плит вели круто у низ до альтани.
- 85 З-вільна ступала вона, руки держачи на його плечах;
Крізь густе лисття мигтів блідий місяць проміннєм на неї,
Поки за хмарою щез полишаючи парочку в пїтьмі.
Бережно муж підпирав молоду, що ішла вище нього;
Але не знаючи стежки та ступнів нетесаних сходів,
- 90 Кроком хибила вона, спотикнулась і мало не впала.
Спішно та зручно простяг свою руку юнак догадливий,
Милу підняв у гору; вона злегка схитнулась до нього.
Груди припали в обох до грудей, а лице до лица. Так стояв він
Через хвилину мов стовп, себе здержавши силою волї;
- 95 К собі її не притис, лиш опер ся він тяжкості тіла;
Та почув любий тягар, і почув теплоту її серця,
Віддих її запашний, що дихнув йому просто на груди.
Двигнув із мужнім чуттєм героїчну величність жіночу.
Та вона скривши свій біль, так промовила слово жартливе:
- 100 „Се значить прикрість якусь, — так говорять бувалії люде,
Як кому при вході в дім недалеко нога спотикнеть ся.
Справді бажала-б собі я знаку щасливішого троха.
Станьмо тут троха й спічній, щоб тебе не зганили старії,
Що ти кульгаву слугу їм привів й будеш кепський господар“.
-

ІХ. Уранія.

Вигляд.

- Музи, що щирій любові так сприяєте радо, що й доси
На його шляху вели удалого хлопця й на груди
Милу притисли йому ще поперед заручин дівчину,
Допоможіть і тепер сполучити коханую пару,
- 5 Хмари розвійте як стій, що над щастем їх ось нависають.
Але скажіть перед всім, що тепер відбувається ся в домі.
Нетерпеливо вийшла третій раз уже мати наново
Поміж мужів у покій, відки йно-що зажурена вийшла,
Кажучи; „Буря ось-ось надійде! Місяць раптом затьмило.
- 10 Сина нема як нема, а така темна ніч небезпечна“.
Зганила другів тоді, що з дівчиною не говоривши,
Не розпитавши її так поспішно розстали ся з сином.
„Не погіршай ще зла!“ — відповів знеохочений батько. —
„Бачиш сама, й ми ждемо у непевности тут та трівозі!“
- 15 Але спокійно почав тут сусід сидячи говорити:
„В час неспокійний такий я покійному татови завше
Дякую, що ще в моїх молодих літах вирвав у мене
Нетерпеливості корінь оттак, що ні гич не лишив ся,
І дождати навчив так, як жаден філософ не може“.
- 20 „Ну-ко“, — сказав пан-отець, — „яку штуку вдав з вами ваш бать-
„Радо се вам оповім, бо се й кождий на ум може взяти, — “ [ко?“
Так відізвав ся сусід. — „Хлопцем ще у неділю стояв я
Раз нетерпеливо ждучи, поки повіз під браму заїде,
Що ним поїхати ми мали там до криниці під липи.
- 25 Та повіз не надїздив. Наче лисичка бігав я швидко
Сходами в гору і в низ, до дверей, до вікон заглядав я.
Руки свербіли мої і я дрянав столи з нетерплячки,
Стукав і скрізь тупотів, ї мені вже на сльози збиралось.

- Все те спокійний отець оглядав, та коли я нарешті
30 Майже дуріти почав, він узяв мене тихо за руку,
Тихо підвів до вікна і сказав таке слово важливе :
Бачиш он там столяря на сьогодні заперту робітню?
Завтра відчинить її, загуляють в ній гіблі та пили,
І так від ранку піде в них робота невинна до ночі!
35 Але подумай отсе, що настане колись такий ранок :
Буде трудить ся столяр і челядники всі його щільно,
Ладить для тебе труну, аби скоро та справно скінчити.
І дощаний домик той принесуть сюди руки робучі,
Що нетерпеливих усіх і терпеливих до себе приймає
40 І до спокою кладе під свою там тісеньку покрівлю.
Все те я духом бачив в той час, немов би творилось :
Ось там збивають дошки, приготівлюють чорну фарбу...
Сів я спокійно тоді, і на повіз чекав терпеливо.
І коли інші тепер нетерпеливо гоняють ся ждучи
45 Тут і там, все та труна вириває у моїй уяві“.

З усміхом рік пан-отець : „Ся зворушлива смерти картина
Мудрих не страшить, кінцем не являєть ся те-ж для побожних,
Мудрого пре до життя, працювать його вчить ненастанно,
Але побожних скріпля благ будущих надією в горю.

- 50 Смерть їм обом, се життє Вам отець непотрібно
Хлопцю чутливому дав у труні образ смерти у смерти.
Треба вказать молодим дар безцінний дозрілого віку,
Але старому красу молодих літ, щоб вічний круг світи
Їх веселив і життє у життю довершалось щасливо“.
55 Тут отворили ся двері, вийшла в них прекрасная пара
Ахнули з дива усі, здивували ся родичі дуже
Ростови панни, що був майже ростови Германа рівний.
Навіть здало ся, що двері за надто тісні для проходу
Тих обоїх молодят, що від разу вступили в пороги.
60 Герман представив старим її сими прудкими словами :
„Ось та дівчина,“ — сказав, — „яку в домі бажали ви мати.
Тату коханий, прийміть її добре, — вона того варта.
Любая мамо, сейчас розпитайте її про хазяйство,
Щоб ви побачили, як вона варта вам близькою бути.“
65 Швидко підвів він потім пан-отця добротливого на бік
Мовлячи : „Отчику мій, допоможіть мені в клопоті моїм
І розв'яжіть той вузол, що мені його й рушити лячно.
Я-ж сю дівчину привів не засватавши як наречену,

- А вона вірить, що йшла лиш на службу в наш дім, — то-ж
- 70 Ще розізлить ся й втече, як про сватання їй нагадаєм. [бою ся,
Але рішіть се як стій, щоб вона не лишала ся в блуді
Довше, й самого мене не томила ще довше непевність.
То-ж поспішіть і вкажіть свою мудрість, яку ми шануєм“.
Зараз-же тут па-нотець обернув ся до зібраних живо,
- 75 Але промова вітця вже на жаль затрівожила дуже
Душу дівчини. Бо він недогадливий в добрій надії
Випалив зразу такі жартобливі слова та веселі:
„В те мені грай, сину мій! Мене тішить, що й син мій та має
Смак несогірший, такий, як і батько мав свого часу.
- 80 Все я найкращу водив у танок, і нарешті найкращу
В дім свій привів як жену, — се була твоя матінка люба.
Бо по дівчині, яку вибира чоловік, зараз видно,
Що в ній за дух і як він свою власную вартість шанує.
Але не довго мабуть ти з рішенням вагала ся, доню,
- 85 Бо мій син справді такий, що не тяжко для нього рішити ся“
Герман і чув і не чув ті слова; він затряс ся всім тілом
І похолов, а на всіх залягло враз важкеє мовчання.
Але вродливе дівча, що в словах тих відразу відчуло
Насміх, образу тяжку, що до дна аж душі досягала,
- 90 Стануло і облилось румянцем, що на щоках по вуха
Їй спалахнув; та без слів кілька хвиль вона так простояла.
Потім, не могучи біль свій укрити, рекла до старого:
„На привитання таке мене син ваш і не приготував,
Бо вас представив мені як порядного горожанина.
- 95 Надіюсь, що я стою перед мужем освіченим, правим,
Що вміє добре знайти ся і належну честь кожному дати.
Але здаєть ся, що в вас милосердя нема до бідноти,
Що перейшла ваш поріг і бажає служити вам вірно;
Бо не сказали-б мені ви з таким гірким насміхом тее,
- 100 Як я далеко стою і від вас і від вашого сина.
Певно, я вбога прийшла у ваш дім, і з маленьким клучочком,
В вашу веселу сім'ю, що в безпеці живе й безтурботно;
Але я знаю себе й відчуваю свій стан проти вас всіх.
Чи-ж благородно, що ви зараз насміхом вдарили в мене,
- 105 Що від порога мабуть віджене мене з вашого дому?“
В страху тут рушив ся син і моргнув пан-отцеві благально.
Вдати ся скоро в ту річ і розсіяти помилку прикру.
Зараз устав пан-отець і побачив дівчини сердечне

- Зрушення, здержаний біль, на очах же блискучії сльози,
110 Та повелів йому дух не відразу розплутати діло,
Але на пробу іще взять дівчини зворушену душу.
І він до неї сказав спокусливі слова ось які:
„Певно, чужа дівчино, не роздумала ти відповідно,
Коли спішила рішити, до чужого на службу вступити,
115 Що значить в дім увійти, що стоїть під хазіяна властю,
Де одна згода ріша твою долю на протязі року,
І одно слово тебе вяже много в тім році терпіти.
Бо-ж не найтящя річ в службі втомлення та біганина,
Ані горячий той піт в ненастанній роботі пролитий,
120 Бо-ж із слугою у раз звик робити й діяльний господар.
Але найтяще терпіть примхи пана, що несправедливо
Ганить, і сього й того вимага, сам у собі непевний.
Тяща сердитість жінок, що сварять ся за кождо дрібницю,
Тяща дітей пустота, дїтські вибрики й дїтська нечемність.
125 Все те не легко зносить, але все слуга мусить сповняти
Скоро та справно, та ще й без сердитости та без бурчання.
Але здаєть ся, що ти не здаси ся, коли жарт батьківський
Так тебе тяжко діткнув; хоч се дуже часто буває,
Що клять з дівчини старі тим, що їй уподобав ся хлопець“.
130 Так він сказав, і вона гнєть відчула значінне промови,
І не вдержала себе; проявилось чуттє в ній могутнє,
Грудь піднялась, і з грудей підняло ся глибоке зітханнє.
І відповіла як стій проливаючи сльози ряснії:
„О, та не знає мабуть той розумний, що в болю нам хоче
135 Радить, як мало його зимне слово потрафить влекшити
В серці терпіннє, що нам насилає високая доля.
Ви тут щасливі собі й втішні, й жарт вас не може ранили,
Але у хорого біль викликає і дотик найлекший.
Нї, не допоможе менї, хоч би я й удавати навчилась.
140 Най виступає сейчас, що пізнійше-б мій біль побільшило
І щоби може мене в тихо жручу недолю вігнало.
То-ж прощавайте всі тут! Я не лишу ся в вашому домі,
Геть заберусь і піду своїх близьких убогих шукати,
Що їх лишила в біді, собі вибравши лїншую долю.
145 Се в мене рішено вже, і тому я вам можу признати
Те, що у серці своїм я-б инакше на все заховала.
Гірко діткнув мене жарт пан-отця, не тому, що я горда
Й надто чутлива, як се неповинно у служниці бути;

Але їй Богу тому, що у серці чуттє ворухнулось

150 До молодця, що всім нам поратівником нині явив ся.

Як на дорозі мене він покинув, то з думки моєї

Він не сховався, і мені все ввижалась щаслива дівчина,

Що може в серці своїм він ховає її як наречену.

А як зустрів він мене при криниці, то вид його втішив

155 Так мене, мов-би мені який ангел із неба явив ся.

Радо пішла я за ним, коли він мене в службу наняв лиш,

Та моє серце мені говорило — признаю отверто —

Йдучи сюди, може я колись можу його заслужити,

Як у вас дома зроблюсь необхідною помічницею.

160 Ах, та тепер тільки я бачу всі небезпеки, в які я

Впала прийшовши сюди жити так близько з таємно коханим

Я почуваю тепер, як далеко убогій дівчині

До молодця з богачів, хоч була-б вона й найпорядніша.

Все те сказала я вам, аби серце моє ви пізнали,

165 Що лиш припадок вразив, та мене знов привів він до тям.

Сего-ж бо мусіла ждати я, ховаючи скриті бажання,

Що незабаром у дім приведе він собі наречену,

І як могла-б я тоді виносити таємнії болі?

Щастем була мені осторога й щасливо відкрила

170 Тайну у груді моїй ще тепер, поки лік є на лихо.

Все те сказала я вам. А тепер хай ніщо мене в домі

Тім не спиня, де стою засоромлена лиш та тривожна,

Визнавши явно любов і свою нерозумну надію.

Ані та ніч, що вкрива усю землю тяжезною тьмою,

175 Ні гуркіт грому, який чую вже, не задержить мене тут,

Ані уливний той дощ, що на дворі так сильно лопоче,

Ані рев бурі. Все те я зносила нераз у сумному

Вигнанню нашому, де вороги ще гонили нас злії.

І я виходжу тепер, як нераз виходити привикла,

180 Гнана струєю часу, полишаючи все за собою.

То-ж прощайте! Не час довше гаять ся. Все вже скінчилось“.

Мовила так і назад до дверей подала ся скважливо,

Свій тлумачок, що сюди принесла, держучи під пахою.

Вхопила мати нараз обома раменами дівчину

185 І обіймаючи стан, з чудом-дивом отак закричала:

„Гов, а се що таке знов? І по що ті даремнії сльози?

Ні, я не пушу тебе! Та-ж ти, суджена могого сина“.

Але підняв ся отець із обуренням і на дівчину

Спалакану скося зирнув і промовив слова неласкаві :

- 190 Ось що нарешті мені за мою поблажливість велику
Прикрість найгірша паде саме в час, коли день закінчив ся.
Бо не люблю наді все сліз жіночих і пристрасних криків,
Де хоч лиш дрібка ума все-б могла до ладу допровадить
Годі мені довше ще на ті фохы та шльохи глядіти.
- 195 Що лиш замішання там викликають звичайно й безрадість,
Угомоняйтесь самі, а я йду до постелі. Добраніч!
І обернув ся як стій і подав ся до спальні своєї,
Де було ліжко, в яким він привик враз із жінкою спати.
Але вдержав його син і благаючи ось що промовив :
- 200 Тату, не квайте ся так і не майте гніву на дівчину!
Я тільки винен всьому, що замішання тут учинилось,
Що неждано пан-отець побільшив його підступом своїм.
Мовте, пан-отче! Я-ж вам все повірив у своєму ділі!
Не побільшайте гніву та тривоги! Зробіть кінець всьому!
- 205 О, бо не мав би до вас на будуще я стілько пошани,
Як би злорадно ви тут поступили, не чесно й розумно!
Тут усміхнув ся пан-отець і промовив поважно й весело:
„А яка мудрість могла те прекрасне признание у сеї
Доброї панни добуть і відкрити нам так її душу?
- 210 Чи-ж не від разу твій страх відмінив ся у розкіш і втіху?
Мов і признай ся ти сам! Бо чи треба чужих ще пояснень?“
Виступив Герман і їй ті слова щиро-дружні промовив:
„Мила, не жалуй тих сліз, ані того хвилевого болю,
Бо вони щастє моє доповнили, й твоє як бажаю.
- 215 Дівчину гарну отсю з чужини не на службу наймати
Я до криниці прибув, лиш свою їй любов обявити.
Ах, та несмілий мій зір не міг бачить прихильности в твоїм
Серці, а бачив лише чуттє приязни в твоїх очах,
В зеркалі тім водяніім, де витались ми в тихій криниці.
- 220 В дім запровадить тебе, се вже щастя була половина.
Та доповнила його ти тепер! Будь щаслива на віки!“
Тут позирнула вона зі зворушенням теплим на нього,
Не боронила обнять себе й поцілувать, довершити
Втіхи, що парі закоханій певність дає на будуче
- 225 Щастя в життю, що в ту мить видаєть ся їм быть безконечним.
Іншим уже пан-отець пояснив, як усе те зложилось.
Але дівчина прийшла до вітця, поклонила ся чемно,
Й щиро у руку його цілувала, хоч він не давав їй,

- Мовлячи: „Татку, простіть, що я не догадавшись нічого
230 З болю сплакнула й тепер в друге плакати мушу з утіхи!
Вибачте тее чуттє і простіть, також тее другее,
Щоб я отямила ся в щастю, що тут віднаходжу.
Перша та прикрість, якій моє змішанє було виною,
Хай і остатня буде! На що служниця з'обовязалась,
235 Те вам у вірі й любові додержать прирікає невістка.“
Зараз в обійми її взяв отець укриваючи сльози,
Мати-ж прихильно прийшла та її цілувала сердечно,
Руки стискала; обі вони плачучи тихо стояли.
З поспіхом тут ухватив пан-отець догадливий та мудрий
240 Руку вітця і стягнув йому з пальця той перстїнь вінчальний.
Що не так легко зійшов, бо вріс троха у палець товстенький.
Потім від матери взяв її перстїнь, дїтей заручити,
Мовлячи: „Ще раз нехай золотих отсих перстенїв сила
Зв'яже сих двох людей, як старих вона добре звязала.
245 Сей молодець почува щиросердну любов до дївчини,
І вона те-ж признає, що пожадане з ним їй подружжє.
То-ж обручаю вас тут і благословлю на будуче
З волею ваших батьків, при свідоцтві отсего сусїда.“
І поклонив ся сусїд і від себе сказав добре слово.
250 Але коли пан-отець надївають став на палець дївчини
Золотий перстїнь, уздрів на нїм инший і задивував ся
Так, як і Герман, що вже при криниці вчув страх його
І усміхаючи ся, запитав він дївчину жартливо: [вздрівши
„Як? Заручаєш ся вже другий раз? То щоб перший
255 Твій наречений не став перед вівтарем і не зірвав шлюб“.
Та відповіла вона: „О, позвольте хвилину пожити
Спомином тим! Бо варт того той добрий і милий
Що відїздячи менї його дав і вже більш не вернув ся.
Все я прочула, коли нагло в ньому любов до свободи
260 Вибухла й хїть у нових та не наших відносинах жити,
Як до Парижа подавсь, та тюрму там і смерть ізнайшов він.
„Жий-же щасливо!“ — сказав, — „а я йду ,бо тепер усе в руху
В світі цілїм, і усе розпрягаєть ся скрізь перед нами,
І найміцнїйших держав захитались твердії основи,
265 Власність відходить на бік від властителя давнього, рветь ся
Друг від друга; оттак і любов відступа від любови.
Я покидаю тебе, і хто зна, чи стрїнемо ся ми ще
Знову колись? Може се межі нами розмова остання.

- Правду говорять: „Усяк чоловік чужинець лиш на світі“ —
- 270 Більше тепер ніж коли чужинцем із нас кождий зробив ся.
Наша земля вже не наша; ідуть скарби в руки чужії,
Золото й срібло мов лід тає з форм усвячених та давніх;
Движеть ся все, мов би світ із порядку старого
В хаос вертав ся та тьму, щоб новий якийсь вигляд прийняти.
- 275 Будь мені вірна, а як стрінемо ся колись ще наново
На сего світа руїнах, то творами будем новими,
Вільним життям заживем, незалежним від примхотей долі.
Бо що-ж стане вязать ще тих, що прожили те время?
Та коли вийде не так, і мені не судилось щасливо
- 280 Вибить ся з тих небезпек та тебе колись в щастю обняти,
То заховай образ мій, хоч неясний, у памяти твоїй,
Щоб не забракло тобі в щастю й горю відваги святої!
Як у новеє житло, в нові звязки введе тебе доля,
То проживай в гараздї, де тобі буде суджено жити;
- 285 Хто тебе любить, люби його чисто і вдячна будь добрим.
Але й тоді не ступай надто твердо хиткою ногою,
Бо життю грозить усе біль подвійний нової утрати.
Свято держи кождий день, та життя не слід вище цїнити,
Як всяке инше добро, бо добра всі злудні та минуці.
- 290 Так він сказав — і його я не бачила більше ніколи.
Потім я стратила все й споминала слова ті частенько,
І споминаю й тепер, коли гарне любов мені щастє
Тут приріка й відкрива перед мною найкращі надії.
О, вибачай, друже мій, що я навіть при рамени твоїм
- 295 Вся ось тремчу! Так моряк, що на сушу ступив після бурі,
І на найтвердшій землі себе певним ще не почуває“.
- Так говорила вона і заткнула той перстїнь при другім.
Та наречений сказав у зворушенню мужнім та щирім:
„Хай тим сильнїйшим буде звязок наш, Доротеє, в загальнім
- 300 Розрусі! Будемо враз ми держать ся і твердо стояти,
Крішко тримати свої добра гарні в посїданню певнім.
Бо чоловік, що в хиткий час і сам захитаєть ся в собі,
Збільшує тільки напасть, ширить лихо все далі та далі.
Та хто на своїм стоїть, той і світ собі творить для себе.
- 305 Нам, Німцям, не випада сей страшний рух провадити дальше,
Ані під впливом його подавати ся в сей бік, то в той бік.
„Ось поки наше!“ — скажім, і на тім також твердо постїймо!
Бо здобувають усе славу стїйні й рішучі народи,

Що йдуть за Бога на бій, за закон, за рідню та подружжє,
310 Хоч би у бою таким дружно стоячи й голови клали.
Ти ось моя, і тепер все моє мені блище, як доси
І не в трівозі хочу та в журбі се держать і вживати,
Але в відвазі та силі. Коли-ж нам тепер або в будучім
Ворог загрозить, я сам візьму в руки і иншим дам зброю.
315 Скоро я певний, що ти, знайдеш дім і родителів любіх,
О, то без страху свою грудь усім ворогам протиставлю!
І як би кождий гадав так, як я, то стояла-б нас сила
Супроти сили і ми всі жили-б у святому спокою“.

*Переклад писано в днях 14 падолиста 1912 до 20 січня
1913 року.*

ПРИМІТКИ.

Сюжетом до написання „Германа і Доротеї“ послужило Гетови оповідання Г. Гекінга п. з. „Vollkommener Emigrationsgeschichte von denen aus dem Ertz-Biſthum Salzburg vertriebenen... Lutheranern“ (Франкфурт, 1734), в якому розказуєть ся про прогнання протестантів із Зальцбурга по причині релігійної нетерпимости. Гете змінив місце акції і переніс на національно-політичний ґрунт німецького, маломіщанського життя з кінцем XVIII століття. До написання поеми забрав ся поет в 1796 році, а в жовтні 1797 р. була вона вже в руках німецького громадянства; як раз в часі мирових переговорів у Кампо-Форміо (17. жовтня 1797), через що назвав поет свій твір „мировим дарунком“ для німецького громадянства, а можливо, що й переклад буде таким вістуном європейського мира, послі кривавої сьогочасної світової хуртовини.

До річи замітимо, що першим перекладом „Германа і Доротеї“ був переклад Єнса Шміта на данську мову (fordans ket og omarbejdet); — в рік пізнійше переклав її на французьку мову Павло Бітоб, у два роки відтак переведено на англійську, опісля на шведську, португальську, латинську (пер. Фішер в 1822 р.), грецьку (пер. А. Дур 1823 р.), гебрійську, російську (пер. Фет), еспанську і майже на всі європейські та славянські мови, а отсе, чи не на останку, появляєть ся твір німецького генія на українській мові, в перекладі пок. д-ра Івана Франка.

„Що до повстання могого перекладу“ — писав др. Франко в примітках до „Германа і Доротеї“ — „зазначу, що ще в 1903 р. я одержав рукопис перекладу сеї поеми, докананого тодішнім студентом львівського університету, д. Ярославом Гординським. Не мавши тоді часу зайняти ся тим перекладом і порівняти його з оригіналом я відложив його на бік і він пролежав між моїми паперами аж до кінця минулого року (до 1912 р. прим. І. К.). Трафило ся, що мій товариш д. В. Гнатюк звернув мою увагу на потребу перекласти „Германа і Доротею“ на нашу мову, і тоді я при помочи могого сина Андрія віднайшовши рукопис д. Я. Гординського, почав поправляти його. Але зараз показало ся, що ті поправки виходили на новий переклад, раз тому,

що д. Гординський укладаючи українські гексаметри не вважав на властиву тому розмірови цезуру, а у трудніших місцях розширював переклад так, що звичайно на 10 рядків оригіналу в його перекладі виходило 11 або 12 рядків. Прийшовши отак поправляючи його рукопис до половини поеми, я нарешті покинув невдячну роботу порівнювання чужого перекладу з оригіналом, і продіктував другу половину вже зовсім самостійно, лиш деколи заглядаючи до рукопису д. Я. Гординського. Зазначу, що в своїм перекладі д. Гординський подавав скрізь наголоси над словами, признаючи його мабуть для шкільного вжитку. Я не вважаю потрібним робити се в своїм перекладі, і даю наголоси тільки в тих рідких випадках, де наголос може бути сумнівний і давати читачеві привід до непорозуміння.

Видаючи переклад вел. покіїтника, редакція „Бсесвітньої Бібліотеки“ звернула ся до Вп. проф. Юрія Рудницького з просьбою, щоб він як германіст переглянув ще раз манускрипт, евентуально поправив деякі гексаметри для осягнення метру, а коли треба переставити слова Франкового перекладу для осягнення властивої цезури, щоб се і зробив. Очевидно — всі важнійші поправки проф. Ю. Рудницького зазначаємо на властивих місцях, поминаючи тільки менші зміни тексту і переставки слів, які незазначено в „примітках“.

Вступна елегія, (стор. 1—2).

Приготовляючи до друку „Германа і Доротею“ зладив пок. др. Франко також переклад елегії, що творить вступ до поеми Гетого. Вірш 4. Проперцій = Sextus Propertius, римський поет елегій з часів цісаря Августа, був автором чотирох випусків елегій, в яких побіч власних любовних терпінь змалював також тодішнє життя Риму. Гете прямо захоплював ся елегіями Проперція, наслідуючи його античний світогляд і форму, у своїх „Римських елегіях“. — 2. Марціяль = M. Valerius Martialis, римський поет доби Доміціана, автор численних епіграм, які послужили Гетому взірцем для написання його епіграм п. з.: „Xenien“. — 4. Що вона з Риму в життє радо зо мною пішла = Від часу італійської подорожі почав ся в творчости Гетого зворот до клясичних взірців. (Примітка Івана Франка). 6. догма = основне правило науки або віри. — 7. конвенанси — прийняті товариські форми у людей добре вихованих. — 9. Музи = богині красних штук; їх було девять і називали ся так, як пісні нашої поеми: Калліопе, Терпсіхора, Талія і т. д., з яких кожда назирала одну з галузей мистецтва. — 18. Цезар = римський цісар, виступаючи публично клав звичайно на голову лавровий вінець, аби закрити свою лисину. — 19. Лавровий вінок = символ слави; — а з рож вінець = символ домашнього щастя (І. Ф.). — 24. Амор = у Римлян бог любови. — 27. Вицем здоровлє того, що від назви Гомера відважно нас увільнив = Натяк на наукове

відкритте Фрідріха Августа Вольфа, який в 1794 році у книжці „Prolegomena ad Homerum“, виступив із доказом, що Гомер, як одиниця не існував, і що величні грецькі поеми „Іліяда“ та „Одиссея“ були витвором кількох поколінь і многих невідомих авторів. (І. Ф.). — 36. Славна „Люїза“ = Натяк на заслуженого німецького поета Йогана Генріха Фосса (урод. 20. II. 1751 помер 29. III. 1826 р.), що поперекладав на німецьку мову твори Гомера, Віргілія, Овідія, Горация та інших класиків, а свою власну поетичну діяльність закінчив іділлічною поемою з життя німецького, сільського духовенства п. з.: „Luise“ (1784 р.), яку можна вважати попередницею Гетової поеми з життя німецького міщанства „Hermann und Dorothea“ (І. Ф.).

I. Калліопе. Горе й співчуття (стор. 3—8).

Калліопе = муза лицарської пісні і краси, епічної поезії, зображена з табличкою і рильцем до писання. — 7. картановий = (німецьке „Kattun“) рід бавовняної матерії; — халат = довга верхня одіж, у Арабів та Жидів. — 14. У першому: їди й пиття дещо. — 36. сурдут = (франц. „Surtout“), короткий верхній одяг. — 36. бекеша = довге верхнє одіннє, шнурована на малярський спосіб, довга шуба. — 47. У першому: звезли вже. — 56. карита, змайстрована в Ляндау = великий повіз до подорожжя, з сидженнєм по середині на чотири особи. Перший раз з'явився в такому повозі австрійський пісар Йосиф І. (в 1702 р.). — 86. Справлено. У першому: Що в нешкідливий наклін наділила їх мати природа. — 110 = алітерація. Такі повторювання того самого звука (пр. і, іще) на початку кількох слів в одному віршу — знаходимо в „Германі й Доротеї“ часто, передувсім в Гетого „Всіляких поезіях“. — 128. І клунки = в першому: тлумачи. — 146. У першому: юрба-ж перла всіх. — 160. кімната = в першому: саля. — 168. справжні = в першому: настоячі; — зеленкуваті „Римляни“ = боклаті, великі, звичайно зелені або смагляво-золоті чарки до вина, які у Німців передувсім уживають ся до ренських вин. — 202. „Te Deum laudamus“ = „Тебе Боже хвалимо“, — перші слова латинського гимну благодарного, що його співають в костелі, в часі більших релігійних торжеств. Автором його був св. Амврозій з IV віку по Хр.

II. Терпсіхора. Герман (стор. 9—16).

Терпсіхора = муза танців, зображена з лірою в руці та з вінцем на голові. — 15. У першому: поволи страшно. — 73. сумлінно = у першому: совісно. — 89. У першому: Також стареньке срібло; з того досіль не спродав я нічого. — 93. провізор = заступник, перший аптекарьський помічник. — 95. людина = у першому: чоловік. — 115. Порозходився до сіл по шинках та млинках довколичних — Неділю використовують німецькі селяни для полагодження

своїх інтересів, йдуть по довколишніх млинках поспитати ся млинарів, в який день може хазяїн приїхати до млина змолоти збіже. — 152. Страшні = у першому: дикі. — 169. муж = в першому: мущина. — 175. дукат = золотий гріш, червінець. — 183. клунок = у першому: тлумок. — 213. У першому: вони пізнали ось мою добру волю. — 223. Паміно і Таміно = Так зветь ся любовна пора героїв з опери Моцарта „Die Zauberflöte“ (Чародійна сопілка), яку пораз перший виставлено у Ваймарі 16. червня 1794 р. Пісня спопуляризувалась так, що її співано по міщанських домах Німеччини.

III. Талія. Горожани (стор. 17—19).

Талія = муза драматичної штуки, комедії, — зображувана зі зеркалом в одній а з маскою в другій руці. 5. аби син не такий був як батько, лиш ліпший — Наведені слова нагадують молитву Гектора, щоб його син Астіанакс „був куди кращий від батька“. (Пор. Гомера „Іліяду“ — в перекладі Петра Байди. Рапсодія VI. 480). — 11. праця = у першому: рідня. — 23. Штрасбург = помітний тим, що був з давна фабричним містом о незвичайно добрій сполучі каналів Рену, Ілю й Марне: — Франкфурт над Менном = славний своїми ярмарками вже від XIII століття, як осередок надренської торгівлі і водних доріг Мену, Ельби і Везери. — 24. Мангайм = визначається простолінійними вулицями, які перехрещують ся в чимало вузлах прямовісно, пристань кораблів і збірна місце торговців вина. — 48. так слід = у першому: мусимо. — 60. У першому: він добрий був син і заслужив він на те. — 74. так щось — у першому: котрась. — 83. свічадо = озеро. — 94. У першому: із блискучої блєнди. 110. по жовклі = у перв.: поміняти.

IV. Евтерпе. Мати й син (стор. 20—26).

Евтерпе = муза музики й ліричної поезії. — 27. висока = у першому: по споховій. — 29. гутеделя = в швабському діалекті зветь ся найстарший син спадкоємець; тут найвчасніший рід винограду. — 32. поєдинчі = в перв.: одинокії. — 33. бува знамените = в перв.: походить коштовне. — 35. мускателя = добрий рід винограду, передувсім до їли. — 46. У першому: Бо обі стояли отвором фіртки в низу і в винниці горішня. — | Він мабуть повідчиняв. | тому вона вийшла на поле. — 62. у віддалі, звернувшись = у перв.: в далечині, обернувшись. — 66. У першому: Сльози обтер, бо було благороднее серце у нього. — 74. Тямки = у перв.: змислу. — 100. добра = в перв.: плоди. — 162. злобою = в перв.: пакостями. — 174. на зборах = в перв.: на засіданню. — 184. У першому: Без радощів день за днем. — 188. офіцина = бічна частина дому, робітня (в антиці). — попід причілки = у першому: при самих бантах. 229. один до одного = у перв.:

один до другого. — 231. Тому = у перв.: отже. — 251. У первописі: Мовчки зійшли до долу.

V. Полігимнія. Космополіт стор. (27—33).

Полігимнія = муза ліричної пісні, вимови й музики, яку представляєть ся з лірою в руках. — Космополіт = чоловік, що уважає весь світ своєю вітчиною. — 18. найблищі — в перв.: рід. — 35.—36. У первописі: Що хоч спростога мала, звичайно за багатшим гонять ся, З вищим рівнять ся, а вже особливо жінки та дівчата. — 83. *Festina lente* = латинська пословиця: спіши ся поводи. — 87. там пізнаю = у перв.: і спробую. 88. У первописі: І розпитаю людей із якими вона проживає. — 109. У первописі: аж уста отворив син від дива. — 174. У первописі: голова виразиста й овальна. — 176. У первописі: Понище станика йде в рясних фалдах її спідниця синя. — 197. У первописі: До сварючих приступив. — 205. Пропущено: як братя — милосердя. — 212. Живить ся = у перв.: живють. — 220. любі хати = у перв. благої оселі.

VI. Кліо. Конець століття (стор. 34—42).

Кліо = муза історії. — 30. Грація = богиня принад. — 35. пожаданих шлюбів = у перв.: пожаданого звязку. — 42. давили = у перв.: гнобили. — 63. страхітте = в перв.: нестями. — 132. У первописі: Вона ляльочку вже сповила. — 137. Опис скидаєсь = в перв.: трафляє. — 139. жабот = прикраса з коронки, укладена в фалди. — 158. Статнеє тіло таке заховає напевно і душу чистою = порів. з латинською пословицею: *mens sana in corpore sano* (здорова душа в здоровому тілі). — 179. У первописі: І відповів: Ся вже вам знана. — 237. сумніви всякі = в перв.: сумніви й туга. — 246. У первописі: Не їдьмо туди в цвал а то буде нам сором. — 282. Зір простодушний очей її чорних = Гете кохав ся в чорних очах: такі очі дав він Лютті „Вертера“, Міньоні і Доротеї. — 291. У первописі: Через виноградник наш понище неї.

VII. Ерато. Доротея (стор. 43—48).

Ерато = муза любовної пісні. — У первописі: І пішла сходами в верх, послідував Герман коханий. — 127. двацять мушин = Число 20. було у Гетого сакраментальним номером. І так Вертер говорить в одному листі про віддаль на двацять кроків („Терпіння молодого Вертера“), Алекс від Дори мешкав на віддаль двацять метрів („Alexis und Dora“), місточко, в якому живе герой нашої поеми — відбувалось перед двацять роками і т. п. Число двацять любить і вживає часто Гомер (пор. „Одиссея“, 14, 98; 19, 222; 20, 158. і т. д.). — 199. принесе = в перв.: понаносить. — 201. У первописі: І до вас верне вона у прекрасних стяжках золочених.

VIII. Мельпомена. Герман і Доротоя (стор. 49—51).

Мельпомена = муза трагічної поезії, представлена з маскою в руці. — 74. У первописі: бо ми перемінімо в домі квартири. — 93. Так стояв він — у перв.: стояв — нема.

IX. Уранія. Вигляд (стор. 52—60).

Уранія = муза астрономії з глобом в руці. — 2. хлопча = в перв.: молодця. 8. зажурена = в перв.: зтурбована. — 18. ні гич = нічого (пор. Номиса „Українські приказки, прислів'я и таке инше“. Спб, 1864, № 5951). — 25. личичка = в перв.: вивірка. — 52. молодим = в перв.: юнаку. — 53. У первописі: аби вічний круг той. — 101. клуночок = в перв.: тлумочок. — 202. неждано = в перв.: незнайко.

Важніші українські переклади творів Йогана Вольфганга Гетого.

I. З драматичних творів:

Іфігенія в Таврії. Драма в 5 діях. Переклав Василь Ріленко. Накладом перекладчика. У Львові, 1895, 8°, 64 стор. — Ціна 60 сот.

Прометей. Драматичний уривок. Переклав Максим Славинський. В альманаху: „Терновий вінок“. Київ, 1908, стор. 31—48.

Фавст. Трагедія. Часть перша. Переклав др. Іван Франко. Заходом і накладом редакції „Світ“. Львів, 1882, 8°, XIII+222+1 стор. Понадто переклав др. Франко з другої частини третій акт п. з.: „Гелена і Фавст“ додаючи до неї річеві пояснення (Львів, 1899, 8°, 59 стор. ціна 80 сот.) а Михайло Старицький переклав прольог з „Фавста“, (див.: „Поезії“ М. Старицького, Київ, 1908, стор. 455—468).

II. З поезій:

Баллада про князя-старця. Пер. Панько Куліш: Твори П. Куліша, Львів, 1909, том III, стор. 440—443.

Бог і бандера. Індійська повість. Пер. І. Франко. „Сьвіт“, Львів, 1882, № 1.

Бурлака. Пер. Цезар Білило(вський). „Світ“, Львів, 1917, № 4.

Валет. Пер. Дмитро Йосифович. „Діла“. Львів, 1910, № 70.

Верховина. Пер. Володимир І. Масляк. „Зоря“, Львів, 1886, стор. 158.

- Весільна пісня.* Пер. Дм. Йосифович. „Неділя“, Львів, 1912, № 16.
- Весільна подорож лицаря Курта.* З циклю „Баляд“. Пер. Дм. Йосифович. „Світ“. Львів, 1917, № 3.
- Вільшаний цар* (Erlikönig). Пер. П. Куліш. „Твори“... 1909, том III, стор. 438—439.
- Все той сам.* Пер. Дм. Йосифович. „Діло“, 1910, № 70.
- Гра в лиса.* Пер. той-сам. „Літ. Наук. Вістник“ (ЛНВ), 1906, том XXXIII, стор. 136.
- Дурень послісловить.* Пер. той-сам. „Діло“, 1910, № 70.
- Жаба.* (Die Frösche). Пер. П. Ш. ЛНВ, 1902, том XVIII, стор. 283. Понадто маємо вільну перерібку О. Ю. Федьковича. („Писання“... Львів, 1902, том I, стор. 534).
- Жертва повени.* (Пісня Гетого: Johanna Sebus). Пер. В. Масляк. У збірці поезій перек. „З чорного шляху“. Львів, 1897, стор. 153—154.
- Квітка над квітки.* Після невольника графа. Пер. П. Куліш: Твори, том III, стор. 469—472.
- Ключева поетика.* Пер. Дм. Йосифович. „Діло“, 1912, № 70.
- Кобзар.* Пер. той-сам. Календар Тов. „Просвіта“ за 1910 р. стор. 48.
- Коринтовська молода княгиня.* Пер. П. Куліш: Твори, т. III, стор. 447—455.
- Легенда* (про фавна і святого). Перекладчик незазначений. „Громадський Голос“, 1913, № 4.
- Лісовий цар.* (Баляда). Пер. Борис Грінченко. У збірці: Під хмарним небом, Львів, 1893, стор. 198—199, а також переспів О. Ю. Федьковича: Писання, Львів, 1902, т. I, стор. 330—332.
- Мандрівець.* Пер. П. Куліш: Твори, т. III, стор. 455—460.
- Мертвецький танок.* Пер. той-сам. *ibid.* стор. 446—447.
- Міфона.* Пер. Цезар Білиловський. „Світ“. Львів, 1917, № 2. Ту саму поезію переклали ще: Корженко (надр. „Зоря“, 1885, № 23) і Панько Куліш (див. його: „Твори“, том III, стор. 437—438).
- Молитва мандрівника.* Пер. Павло Граб. У збірці: Доля, Львів, 1897, стор. 49.
- Навернена.* Пер. Дм. Йосифович. ЛНВ. 1906, том XXXV, стор. 307.
- Найдений цвіт.* Пер. Іван Верхратський: „Калина“. Збірник стихотворів І. Верхратського. Львів, 1874, стор. 45—46.
- Накритий стіл.* З циклю „Gesellige Lieder“. Пер. Дм. Йосифович. „Світ“ 1917, № 2.
- Наперед скарга.* Пер. той-сам. ЛНВ 1906, том XXXIV, стор. 545.
- Наслідування античних форм.* Пер. Б. Грінченко: Під хмарним небом. Львів, 1893, стор. 202—203.
- Новий Амадіс.* Пер. Дм. Йосифович. ЛНВ. 1906, том XXXVI, стор. 118.

- Новий Павзій і його квітківниця.* Пер. П. Куліш: Твори, том III, стор. 472—478.
- Олексій та Дора.* Пер. той-самий, *ibid.* стор. 461—469.
- Перед судом.* Пер. той-самий, *ibid.* стор. 433—434.
- Переміна ростин.* Пер. Др. Іван Франко: Думи і пісні најзнатніших європейських поетів. „Дрібна Бібліотека“ № V, Львів, 1879, стор. 28.
- Підлипайло.* Пер. П. Куліш: Твори, т. III, стор. 434—437.
- Польова рожка.* Пер. Дм. Йосифович. ЛНВ. 1906, т. XXXIV, стор. 545.
- Правда.* (Zueignung). Пер. П. Куліш: Твори, том V, стор. 487—490.
- При кужелюї.* Пер. Др. Іван Франко. „Другъ“. Львів, 1875, № 17.
- Прихильникам.* Пер. Дм. Йосифович. ЛНВ. 1906, том XXXIV, стор. 545.
- Прита про підкову.* Пер. той-самий. *ibid.* том XXXV, стор. 51.
- Прометей.* Пер. Іван Франко: Думи і пісні.... стор. 3—4.
- Пряха.* Пер. П. Куліш: Твори, том III, стор. 445.
- Рибак.* Пер. Іван Франко. „Неділя“, Львів, 1912, № 47/48. Той самий вірш переспівав Петро Гулак-Артимовський (Твори, Львів, 1904, стор. 391—392), переклав Дм. Йосифович, („Діло“, 1912, № 95) і П. Куліш (Твори, Львів, 1909, том III, стор. 439—440).
- Римські елєгії.* (I—XX). Пер. П. Куліш, *ibid.* стор. 479—480.
- Самомисленники.* Пер. Дм. Йосифович. „Діло“, 1910, № 70.
- Скарб.* Пер. П. Куліш: Твори, стор. 443—444.
- Співак.* Пер. Ксенофонт Климкович. Твори Л. Глібова К. Климковича і В. Шашкевича. Львів, 1911, стор. 301—302. Понадто переклав сей вірш П. Куліш: Твори, стор. 436—437.
- Спісива.* Пер. Дм. Йосифович. ЛНВ. 1906, том XXXV, стор. 307.
- Темна ніч вершини сном оповила.* Пер. М. Старницький: Поезії, Київ, 1908, стор. 176.
- Туча і радуга.* Пер. Д. Йосифович. „Діло“, 1910, № 70.
- Я покинув хатку любки.* Пер. А. Кримський: Пальмове гілля. Львів, 1901, стор. 64.

III. З прози:

Страждання молодого Вертера. Переклала Марія Грушевська. Київ, 1912, 8^о, 132 стор. — Ціна 40 коп.

Зладив Іван Калинович.

И 34.448

$\Phi \frac{\Pi}{\Gamma-440}$